

T 1
1938^{15.}

E 227/26

[L. Kura Déle]

BEVEZETÉS A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYBA

VEZÉRFONAL JOGHALLGATÓKNAK

KÉZIRAT GYANÁNT

MÁSODIK KIADÁS

DEBRECEN, 1937

BEVEZETÉS

A JOG-
ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYBA

VEZÉRFONAL JOGHALLGATÓKNAK

KÉZIRAT GYANÁNT

MÁSODIK KIADÁS

DEBRECEN, 1937

VÁROSI NYOMDA DEBRECEN.

1937—1799.

BEVEZETÉS

A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYBA.

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ.

1. §. A jog fogalma.

Két szomszéd telke határa miatt perel. Bírót szólítanak fel, ki azt megállapítja s határkövekkel jelzi.

A bírói határozat a vitás feleknek 1. felvilágosítást nyújt birtokuk határait illetőleg; 2. indító okot szolgáltat megfelelő magaviseletre vonatkozólag. Ebben a bírói intézkedésben van először: *kötelezés* megállapítva a határok kölcsönös tiszteletben tartását illetőleg, másfelől: *fölhatalmazás*, hogy a felek a határokon belül szabadon járjanak el.

Az első vonatkozásban a bírói határozat *parancs*, a másodikban *biztosíték*. Ez elemeknek megfelelőleg a bírói határozat hatása kétféle: korlátozó és akadályozó a parancsra vonatkozólag; fölszabadító és oltalmazó a biztosítottra nézve.

A biztosított *határ korlát* arra nézve, aki hajlandó volna a maga hatalmi körét túllépni.; viszont *védmű (sánc)* arra nézve, aki ezen hatalmi körön belül szabadon akar mozogni.

Az ily bírói befolyás által rendezett szomszédos viszony *jogi viszony*nak neveztetik. Ennek két oldala van: 1. *kötelesség* (kötelezés, kötelem); 2. *jogozat* (jog, jogosítvány).

A cél, melyet a bíró elérni kíván, az, hogy megállapítsa *a rendezett és békés együttélés föltételeit s hogy biztosítson egy bizonyos területet a felek szabad cselekvőségének*. E forrásból, e törekvésből ered minden jogszabály. (Az összes jogrend célja nem egyéb, mint az emberi szabadság biztosítása.)

A fenti esetben a bíró úgy tűnt föl, mint a felek közös érdekeinek képviselője; mindkét félre nagyfontosságú ugyanis,

hogy biztosított határainkon belül akaratukat akadálytalanul érvényesíthessék. A bírói intézkedés szellemétől függ, vajjon az teljesen kielégítő-e? Ilyen csak akkor lesz, ha nem *önkéntes* mérték alkalmaztatott, hanem olyan, melyet mindkét fél elfogadhat, t. i. *igazságos* mérték.

A bíró az államban nem csupán az egyes, tényleg vitázó felek képviselője, hanem úgy tűnik fel, mint mindazoké, kik egyáltalán valamikor vitába bocsátkozhatnak.

A bírónak nem kell magának megállapítania a mértéket, mely szerint eljárjon; korunkban az neki adva van oly szabályrendszerben, melynek egyes szabványai *jogtételek* neve alatt ismereteseek. (Jogszabály.) A bíró a szabályrendszerhez kötve van.

Az ebben foglalt egyes szabályok nem csupán bírói határozatok útján lesznek hatályosak, hanem közvetlenül hatnak már fennállásuk, kihirdetésök által s az egyesek akartát megkötik.

Az a szellemi hatalom, mely a jogszabály eme hatályosságában nyilvánul (akaratmegkötő erő), nevezetük jognak tárgyi értelemben. (Jus est norma agendi.)

Alanyi értelemben a jog: cselekvési szabadság. (Jus est facultas agendi.)

Azon jogszabályok, melyek általános tartalmuknál fogva több részletes szabály alapjául szolgálnak: *jogelveknek* (principium) mondatnak. Jogszabályok által rendezett társadalmi viszony *jogviszonynak*, valamely társadalmi viszonyra vonatkozó jogszabályok szerves összege *jogintézménynek* nevezetük.

Minden jogszabály egyfelől felvilágosít hatáskörünk határai felől, másfelől arra céloz, hogy ennek alapján akaratilag elhatározásainknál indító okul, irányelvül szolgáljon s így általunk a főntebbi határok cselekvőségünk rendén valósággal korlátokként tekintessenek.

A jog tehát egyfelől *tan*, mert tanít, kioktat; másfelől *hatalom*, mert megköt, cselekvési szabadságunkat befolyásolja, korlátozza; egyfelől mint parancs jelentkezik, másfelől mint biztosíték; itt oltalmazólag, ott korlátozólag; az első irányban kötelmeket, a másodikban szabadságokat állapít meg.

Ugyanazon föltételek alatt, mint ama bírói határozat a példánkban fölvetett két határos szomszédra vonatkozott, épúgy

működik az összes jog a társadalom összes tagjaira vonatkozólag.

A jog befolyása alatt valamely közület életviszonyai jogi viszonyokká alakulnak s az ekkép létrejött rend *a jogrend*.

2. §. A jog sajátosságai.

Jellegzetessé a jog főleg *hatása* által válik.

Hat először mint *tan* az által, hogy felvilágosítja az embert hatásköre határai felől, másodszer mint *hatalom*, amennyiben e határok tiszteletét biztosítja.

A jog felvilágosít arról, hogy miként határolják egymást a szomszédok, családtagok, kereskedelmi érintkezésben lévők, polgárok és hatóságok, állam és egyház, társulatok stb. működési körei.

E felvilágosítás tartalma függ először a jog céljától, másodszer attól, mit tartunk igazságosnak. A jog eszköz a célhoz s arra szolgál, hogy az emberek közt békés rendet biztosítson.

Tartalma összehasonlító az államok közti békekötésekkel. Két elemet különböztetünk meg benne: célszerűségi és igazságossági elemet.

Minden jogtétel két szempontból ítélhető meg: 1. azon alany szempontjából, mely benne nyilatkozik; 2. annak szempontjából, kinek viszonyait rendezi s kinek érdekében áll, hogy hatásköre *ne* önkényes mérték alapján szabályoztassék, hanem ethikai elvek alapján. Ott azt kérdezzük, vajjon szolgál-e a jogtétel az alany érdekeinek, itt pedig azt, vajjon a tárgyi igazságnak megfelelő-e?

A rabszolgaság vagy jobbágyság intézményét például vizsgálni lehet az alany szempontjából s kutatni lehet, hogy az a rendszer az azt létrehozó államnak megfelel-e s nem lehetne-e más alapon nagyobb gazdasági eredményt elérni; másodszer az érdekeltek (rabszolgák, jobbágyok) szempontjából fürkészve azt, vajjon embereknek jogtárgyak gyanánt való felfogása megfelel-e az emberi méltóságnak.

A jogtételnek két főkérdése a célszerűség és igazságosság. Van ténybeli és ethikai igazságosság. Ha pl. egy tolvajt halálra ítélnék, az csak két feltétel alatt igazságos: egyfelől, ha ő a

tettes, másfelől, ha az ítélet tartalma ily tetteknek erkölcsi értékelésével összhangzó. Vénasszonyoknak boszorkányság miatt való elítélése igazságtalannak tűnik fel, mert nincsenek boszorkányok. (De strigis, quae non sunt, nulla mentio fiat.) Ily ítéletben nincs ténybeli igazság. Eretnekeknek (haeretici) tűzhalálra ítélése igazságtalanság, mert az ítéletben nincs ethikai (erkölcsi) igazság.

Az igazságosság csak oly jogban valósul meg, mely a versengő érdekek tekintetében egyforma mértékkel mér; a jogalkotó hatalomnak a társadalmi, egyéni ellentétektől lehetőleg idegennek kell lennie s mint elfogulatlan, semleges hatalomnak kell szabályoznia a viszonyokat. Az oly igazságszolgáltatás, mely nem minden perben álló fél igazát méri egyforma mértékkel, igazságtalannak tűnnék fel, épúgy, mint az oly törvényhozás (jogszolgáltatás), mely a mértéket az állampolgárok egy töredéke meggyőződéséből merítené. (Compromissum jelleg.)

A célszerűség és igazság összefüggése a jog világában olyképpen nyilvánul, hogy a jogban nyilatkozó akarat csak akkor éri el célját, ha *tételei az életviszonyok benső természetének megfelelnek*. Ha meg nem felelnek, az ember előtt igazságtalanoknak, nyomasztóknak tűnnek fel. (Ily állapotban bekövetkeznek a *forradalmak* — feltéve, hogy a jogszabályok szükségessé vált megváltoztatására a főhatalom — *reformok* útján — el nem szánja magát.)

Az igazságtalanság minden célszerűségtől eltekintve, visszatetsző; az igazságosság ellenben föltétlenül megnyerő. Az igazságosság és célszerűség fogalmai tárgyilag ugyanazon ős forrásból fakadnak s átalakulásukban bizonyos párhuzam észlelhető. (Jog volt mindenkor az, amit a közület legerősebb része érdekeire nézve legcélszerűbbnek tartott; a jog így mint „kikristályosodott célszerűség“ jelentkezik.)

A jog igazságossága azonban nem teljes, sőt állandóan fogyatékos némileg; ehhezképest célszerűsége sem az. Ez a fogyatékos csökkenthető bizonyos fokig, de teljesen el nem enyészteszhető s épúgy tapad a jogrendszerhez, mint bármely más emberi műhöz.

A jog rendeltetése szerint — hatályossága feltételeihez tartozik az, hogy szabatos és könnyen alkalmazható szabályok

lehetőleg egységes (egy vezérgondolat körül csoportosuló) és (viszonylag) állandó rendszerbe foglaltassanak össze, mert csak ily világos, egyöntetű, minden kételyt kizáró szabályok alkalmazásuk arra, hogy viszályok elkerültessenek s békés együttélés lehető legyen.

Az életviszonyok bonyodalmissága, sokoldalúsága, koronkénti változása, mind oly körülmény, melynél fogva a jog sokszor a nem egyenlőt egyenlőnek, az igaztalant igazságosnak venni kénytelen. (Ius strictum, ius aequum; summum ius, summa iniuria. Kegyelmezés, mint abolitio litis (pertörlés), és mint tulajdonképi aggratiatio, ítélet után.)

A jog igazsága csak akkor lehetne eszményileg teljes, ha a viszonyoknak, személyeknek és cselekményeknek tényleges és erkölcsi minősége felől uralkodó nézetek állandóan egyformák volnának. Ily összhangja a nézeteknek azonban csak — tér és időben — szűk körben található. Az emberi egyének különbözősége, azon feltételek különfélesége, melyek az emberi nézetek fejlődésének tényezői, kizárják annak lehetőségét, hogy ez a harmónia valamikor teljes lesz. Az emberiség életében egyrészt közeledik a cél felé (különösen a vagyonyjog némely terén, pl. váltóügyek); másrészt azonban távolodik tőle.

A fődolog az, *mily célnak szolgál a jog s szabályai mennyiben felelnek meg az életviszonyok benső természetének.*

3. §. A jog, mint hatalom.

A jog tételei többé-kevésbé alakszerű s többé-kevésbé öntudatos akaratnyilatkozatok, melyek cselekvőségünk mértékét kell, hogy alkossák, még akkor is, mikor azok helyesége felől kételyeket táplálunk. (Sic volo, sic iubeo; stat pro ratione voluntas.)

Az akarat, mint hatalmi nyilatkozat a jogszabályban utasítást ad mindenkinek megfelelő magaviseletet illetőleg, még akkor is, ha annak tartalma egyéni érdekeinek meg nem felel.

A jog, ha oltalmaz, erőt kölcsönöz, ha parancsol, megköt. Erősíti a hitelezőt, megköti az adóst. Hatalmi jellege legvilágosabb, mikor parancsol. Ilyenkor legszembetűnőbb, hogy *kényszer* (a jog legpraegnansabb attributuma!) indul ki belőle. E kényszer kétféle lehet: 1. erkölcsi; 2. anyagi.

A jog támaszt nyer azok lelkiismeretében, akikhez szól. A lelkiismeret elfogadja a jog parancsait s így közreműködik a jogszabályok valósulásánál — azok végrehajtásánál.

A jog ezen lelkiismereti, erkölcsi támaszt azon szabályaira vonatkozólag is bírhatja bizonyos fokig, melyek — mint igazságtalanok, az ember erkölcsi érzékét sértik, de csak azon föltétel alatt, ha egyébként működésének egész iránya erkölcsi felfogásunkkal összhangban van. Bölceleti végoka a jogszabályok kötelező erejének a jogi hatalom (a rendezett közélet) szükségességéről való általános meggyőződés. Egyes szabályok kötelező erejének közvetlen oka az állampolgároknak a jogszabályalkotó hatalommal szemben fennálló engedelmességi kötelessége, mely nélkül anarchia állana be — s ezzel a fejlődés lehetetlensége.

Lényeges, hogy az erkölcsi mellett a jognak (jogforrásnak — jogalkotó tényezőnek —) *anyagi ereje*, hatalma is van, mely utóbbinál fogva olyanok ellen, kik a jogszabályokat a fentérintett erkölcsi indító okoknál, morális kényszernél fogva — meg nem tartják — fizikai kényszereszközöket, nyers erőt (brachium-ot) alkalmaz, hogy parancsai tényleg végrehajtsanak.

Ha a szabálysértés merőben erkölcsi eszközökkel meg nem akadályozható, oly következményekkel (*joghátrányok*) köti össze a jog a sértést, melyek alkalmasak arra, hogy a sérelem káros kihatása a jogrendre lehetőleg megszüntettessék, illetőleg legalább csökkentessék.

A jogkövetkezmények energiája egyenes arányban áll a jogilag védett érdek fontosságával, illetőleg a sértés nagyságával.

(Pl. a büntetés nagyobb, ha az egész országgyűlés, kisebb, ha annak csupán egyes tagjai ellen követték el a merénylet; nagyobb, ha sokan részesek benne, kisebb, ha egyestől indul ki.)

A büntetőjog nem egyéb, mint *fokozott érdekvédelem*, mely a jogszerűtlen tények hatálytalanságán felül, még büntetéssel, azaz kettős joghátránnyal sújtja a delictum alanyát.

A jog szabályainak alkotásánál meghatározza rendszerint a következményeket is, melyeket azok be nem tartása maga után von. A jogszabály első része — a *primär jogparancs* — kitanít arra, hogy egyes életviszonyokban mikor felel meg cselekvőségünk a jogrend követelményeinek. (Pl. mit tartozik

tenni az adós, a letéteményes, a zálogbirtokos, a bérlő, haszonbérlő ; az apa, a gyám, a férj, a gondnok, az örökös, a hagyományos etc.)

A második rész — *secundär* jogparancs — megállapítja az ellenkező magatartás következményeit. Ez utóbbit nevezzük *sanctiónak*. (Ez tehát nem mint közjogi műszó veendő itt, mely értelemben jelenti a törvények királyi szentesítését ; de mint oly jogszabály értendő, mely jogszerűtlen ténykedésünk jogkövetkezményeit részletezi.) Az ily „sanctió“-k csak annál erősebb indokul szolgálnak a jogszerűtlen magatartás kerülésére. (*Lex plus quam perfecta* az olyan jogszabály, melynek értelmében az ellene cselekvés az ügylet semmisségén felül még büntetéssel is jár ; továbbá : *Perfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, rescindit. Imperfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, nec rescindit, nec poenam iniungit ei, qui contra legem facit.* (De többnyire megvonja tőle a jogi védelmet.) *Minus quam perfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, non rescindit, sed poenam iniungit ei, qui contra legem facit.* Ulpianus, *Fragm. proem 1—2.*)

A joguralom érdekében tehát *erkölcsi és anyagi kényszer* egyaránt működik közre. (Az erkölcsen, illem parancsai pl. csak lélektani kényszer által vannak szentesítve. A jognál éppen az a nevezetes, hogy parancsai nyomán azonkívül *még külső erő is járul !*)

Mindkét fajta kényszer nélkülözhetetlen feltétele a jogrendnek, mely sem erkölcsi, sem anyagi presszió nélkül fenn nem állhatna. Ha pl. valamely nemzet $\frac{2}{3}$ része megtagadná az engedelmességet, vele szemben az országos főhatalom pusztán fizikai kényszerrel nem boldogulhatna !

A jog azonban nem minden részében egyformán erős ; vannak parancsai, melyek külső erővel, fizikai kényszerrel nem érvényesíthetők, vagyis : sanctiójuk közvetlenül (pl. bírsággal igen) nem szervezhető. (Pl. egy megrendelt festmény elkészítése.) Az ily tételek azonban, ha sanctiójuk nincs is, jogi minőségüket azért el nem veszítik.

(Nemzetközi jog ; a magánjog terén is régen — úgy mint ott — az önbíráskodás túlnyomó volt.)

A jog egyfelől mint ítéletek egésze jelenik meg s tételeiben *kitanít*, mit kell tartanunk a társadalmi életkörök hatá-

raira vonatkozólag. Ennyiben *elméleti jellegű* — negatív irányú — mert csak konstatál; másfelől mint valamely *hatalom* akaratnyilatkozatainak rendszere mutatkozik (az különösen az írott jognál világos), melynek nem célja közvetlenül kitanítani, hanem a reális társadalmi életet bizonyos módon *átalakítani*. Iránya itt *pozitív* és *gyakorlati célokat* követ. A jog *pozitivitásáról* szólva, különösen hatalmi oldala lebeg szemünk előtt; ezzel azt fejezzük ki, hogy a jog szabályai érvényesek, függetlenül attól, vajjon tartalmuk meggyőződésünknek megfelel-e, egyszerűen azért, mert *hatalmi* nyilatkozatok, melyek irányában engedelmességgel tartozunk. (Tételes jogok, bölcséleti jog!) Eszményi igazságra nem juthatván: annak kisebb-nagyobb megközelítésével be kell érünk.

4. §. A jog és az állam.

A jog minden oly közületben jelentkezik, melynek hatalma van arra, hogy viszonyait érdekeinek megfelelően rendezze.

A jog igazi hazája az állam, melynek elsőrendű feladata, — bár ebben célja ki nem merül —, hogy a jogrendről, az igazságszolgáltatásról gondoskodjék.

Az állam alkatelemei közé tartozik bizonyos *öntudat által egyesített népösszesség*, bizonyos meghatározott *terület* és bizonyos *főhatalmi szervezet*. A modern állam egész jogrendjével szoros kapcsolatban áll valamely területhez; ami valamely állam területén található, az annak jogrendje alá tartozik. (*Területi* — territorialis — *elv.*) Hozzá tartozóival, az állampolgárokkal azonban ezenfelül is bizonyos szorosabb személyes kapocs köti össze az államot, mely attól függetlenül létezik, hogy hol tartózkodik az egyes állampolgár. (*Személyi* — *personális* — *elv.*)

A jogrend fenntartásának feladata szükségkép az állam által oldandó meg, mert területén belül az állam a legfőbb intézkedő hatalom. Más országok által megállapított jog alkalmazása azon államtól függ, melynek szervei bírászkodnak; idegen jog is alkalmazható hazai területen kivételesen — *a hazai jog rendeletéből*.

Valamely államon belül csakis annak jóváhagyásával kelet-

kezzetik jog. Családoknak, községeknek, tartományoknak, egyházaknak megadható a felhatalmazás, hogy bizonyos életviszonyokra nézve, megállapított korlátokon belül, jogszabályokat alkossanak. E szűkebbkörű jogalkotást *autonomiának* nevezzük.

(Magyarországon pl. ily autonomiája van igen széles mértékben Horvátországnak — jóval szűkebb a vármegyéknek —, még csekélyebb a községeknek.)

5. §. A jog, erkölcs, vallás, szokás, illem.

Vallás, erkölcs, szokás egyszóval „ethikai hatalmak“ gyanánt jelölhető meg. A jogot nagy mértékben befolyásolják, hiszen az e hatalmak működése alapján fejlődik s csak később válik el a közös törzstől bizonyos fokig, mint tiszta jog. (A Koránban, Bibliában e szabályok vegyülve jelentkeznek.) Végső és alapelemei nagyban és egészben ugyanazon szempontokból indulnak ki. *Az uralkodó erkölcsi nézetekhez képest kell fejlődnie a mindenkori jogrendnek is.* Minden jogalkotó hatalomnak számolnia kell azzal, minő erkölcsi felfogása van annak a közületnek, melynek viszonyait rendezi, („Non omne quod licet, honestum est“. (Paulus.) „Pacta quae turpem causam continent, non sunt observanda.“)

A jog úgy *tartalmilag*, mint *alakilag* különbözik a fentemlített ethikai hatalmaktól; jellegzetes elválasztó vonal *a jog kétoldalúsága.* A vallás, erkölcs alapvető fogalma a *kötelesség*, melynek azonban a jog meg nem felel. (Pl. a keresztyén parancs: szeresd felebarátodat, nem statuál jogot erre a szeretetre.) A jog ellenben megparancsolja az adósnak, hogy kötelességét teljesítse, egyszerűen azért, mert ez a hitelező joga. Jogilag közömbös, miként érez az adós; annak gondolkozásmódja kötelmei természetére jogi hatással nincs. (De internis non iudicat praetor.) Ellenben az erkölcs cselekményeinket az elhatározás *belső indokai* tekintetéből veszi vizsgálat alá és kihat a pusztá gondolkozásra is. A jog azonban szándékainkat csak akkor veszi figyelembe, ha azok külsőleg is ténylegesülnek. Az elvont, merőben alanyi érzés és szándék a jog kritikájának nem tárgya.

A szokás (hagyomány, traditio) és jog között csekélyebb a különbség. A súlypont azonban a szokásnál is inkább a kötel-

men nyugszik, mint a jogon. Történelmi eredetét tekintve, *úgy-
szólván minden jogrendszer szokásból fejlődött*. Régi, fejletlenebb
időkben a szokásjog volt túlnyomó az írott jog felett. Minél
előbbre halad a művelődés, annál inkább jelennek meg a jog-
szabályok határozott, vagyis szövegezett, írott alakban. (*Lex
scripta, non scripta*; *lex* sokszor nem csupán törvényt, hanem
mint a *ius* általán *jogszabályt* jelent — tehát pl. rendeletet,
statutumot is.) Az emberi élet magasabb stádiumát jelenti
már, midőn állandó szervek vannak kirendelve a jogszabályok
folytonos megalkotása (törvényhozó hatalom) és alkalmazására.
(Végrehajtás és bíraskodás.)

6. §. A jog felosztása.

Jogforrás alatt jogalkotó hatalommal bíró tényezőt értünk.
(Pl. a király és országgyűlés egyező akarata törvényeket hozhat
létre; a minisztérium rendeleteket adhat ki, valamely törvény-
hatóság (vármegyék, némely városok) szabályrendeleteket,
statutumokat bocsáthat ki.) Ehhez képest a király és ország-
gyűlés, a minisztérium, a törvényhatóságok jogforrások, mert
hatalmuk van arra, hogy jogot alkossanak. (A bíróság Magyar-
országon jogalkotó hatalommal felruházva nem lévén, annak
határozatai nem lehetnek jogszabályok, ő maga nem lehet
jogforrás.)

A jogforrások között bizonyos rangfokozat áll fenn, mely-
nek megfelelőleg a jog, melyet teremtenek, különböző erejű
lesz. Erősebb jogforrás erősebb, gyengébb jogforrás gyengébb
jogot teremthet. (A király és országgyűlés által teremtett jog,
vagyis a törvény Magyarországon minden egyéb jogszabálynál
erősebb.; ennél gyengébb a királyi vagy miniszteri rendelet ereje,
még gyengébb a szabályrendelet, pl. egy város statútuma.)

Röviden: *a jogszabály kútjöi* (forrási) *ereje azon jogalkotó
hatalomhoz igazodik, melytől származik, tekintet nélkül arra,
vajjon a jelentkezés formája írott jog-e vagy szokásjog.* (Vagyis a
miniszteri rendelet pl. erősebb a szabályrendeletnél, akár
írásban, akár szokásban nyilvánul a törvényhatóság jogalkotó
szándéka.)

Az országos szokásjog pl. épúgy eltörli a vele ellenkező
régibb törvényt vagy rendeletet, mintha írott újabb törvény

volna. (Nevezetes az abszolút korszakok törvényhozására.)
Megkülönböztetünk közös és különös jogforrást, közös és különös jogot.

A közös jogforrás azon szabályalkotó hatalom, mely sem a területre, sem az egyénekre, sem az ügyekre vonatkozó korlátozást nem ismerve — az egész állam területére — a polgárok valamennyi osztályára, a jogi rendezés alá kerülő összes ügyekre nézve alkothat — ha jónak látja — szabályt.

Különös jogforrás az, mely csak bizonyos részterületre, bizonyos osztályra, bizonyos ügyekre kiterjedő hatállyal alkothat jogot. Közös jog kizárólag csak közös jogforrásból származhatik ; különös jog ellenben úgy közös, mint különös jogforrásból, mert a közös jogforrás önszántából korlátozhatja magát. (Cui plus licet, ei et minus licet ; pl. az 1872:XXXVI. tc. Budapestről.)

A közös és különös jognak három főcsoportját különböztetjük meg.

Jus universale az olyan jog, mely az állam egész területére szól ; *ius particulare*, mely annak csak egy részére.

Jus generale az olyan jog, mely a jogi rendezés alá kerülő ügyek valamennyiére kiterjed általában. *Jus speciale* pedig az olyan, mely az általános jogon belül bizonyos jogvidékeket külön szabályoz (pl. a kereskedelmi-, váltó-, bányajog ; vasúti, telekkönyvi, katonai jog stb.). *Jus commune* az olyan jog, mely a közület valamely tagjára, az összes néposztályokra vonatkozik ; *ius singulare* ismét az olyan, mely csak bizonyos egyénre vagy csoportokra. (Pl. a jobbágyokra, a zsidókra.)

A *ius singulare* bizonyos okokból kivételeket — esetleg valamely néposztálynak külön jogrendszerrel állapít meg. A *ius singularén* alapuló helyzet a *kiváltság* „*privilegium*“, mely bírhat ismét „*beneficium*“ természetével, ha az illetőre előnyös vagy lehet „*odiosus*“ terhes, hátrányos, midőn a jogalanyt cselekvőségében korlátozza. (Priv., mely *beneficium* természetével bír, pl. a kincstár joga, hogy követelése a magánfelekét megelőzi ; *odiosum* volt a priv., midőn a római tartományi tisztviselő az igazgatása alatti területen ingatlant nem szerezhetett vagy korunkban pl. a mentelmi jog amaz oldala, hogy attól a mandátum letétele nélkül megszabadulni nem lehet.)

Más a *mentesség* (*dispensatio*) és *szabadalom* (*personalis constitutio* vagy *privatum privilegium*.) Az első egyetlen esetre,

az utóbbi több azonos jövőendő esetre szóló kivétele valakinek a szabály alól, ugyanazon hatalom által engedélyezve, mely a szabályt alkotta. (Pl. az elsőre : felmentés a házassági hirdetés alól ; a másodikra : a *venia aetatis*, *venia legendi* vagy a talál-mányi szabadalom.)

A római jogban *ius commune* alatt közelebbről ama jog-szabályok összegét értjük, melyben az uralkodó jogi alapelvek következetes keresztülvitele foglaltatik ; *ius singulare* alatt azokat, melyek ezekkel szemben közelönyök kedvéért kivételeket állapítanak meg s így az általános elven mintegy rést ütnek. (Pl. *ius commune*, hogy a szerződés a feleket kötelezi ; *contractus contrahentibus legem ponit* ; *ius singulare* pedig, midőn kimondatik, hogy a jó erkölcsökbe ütköző szerződés [*contra bonos mores* ; *turpis causa*] senkit sem kötelez.)

7. §. A köz- és magánjog különbsége.

A közjog különbözik a magánjogtól *tárgy, rendeltetés, alap, természet* tekintetében.

A magánjog azon társadalmi viszonyokat rendezi, melyek igénybevételeivel a természeti vagy jogi személy céljait elérheti ; a közjog az állam szervezetét és működése módjait tárgyazza s mindkét jogrendszer rendeltetése ennek a tárgynak megfelelő. (A magánjogi, a társadalmi viszonyok, t. i. csereforgalom, hitel, birtokviszonyok, családi állapot, örökösödési ügyek célszerű szabályozása, a közjogé a nyilvános élet alakjának legézszerűbb meghatározása.)

A magánjog alapja a *magánhaszon*, a közjogé a *közérdek*. Az egyes magánjogok a tulajdonos kedvéért léteznek s gyakorlásuk következményei főleg ezek személyében állanak be ; a közjogok ellenben az összesség — a nemzet — az állam jogai s az egyesek csak az egész kedvéért ruháztatnak föl ezekkel a jogokkal. Jó vagy rossz fölhasználásuk a közület egészének fejlődésére hat vissza. Magánjogai útján az alany saját — közjogositványai által polgártársai életét rendezi. (Politikai jogok !)

A magánjog ennélfogva többnyire tisztán jogositvány — a közjog mindig kötelesség is.

Hogy adósomat pereljem, követelésemet tőle behajtsam, az csak jogom (magánjog !), de nem kötelességem ; hogy sza-

vazzak, tanu, esküdt, önkormányzati tisztviselő legyek, az polgári kötelességem. (Közjog!) *Nem a viszonyban álló alanyok minősége, hanem a jogviszony tartalma dönt a tekintetben, vajjon köz- vagy magánjogi viszonytal van-e dolgunk*; ez jelentős azért is, mert a közjogositványtól a köz érdekében az egyes kárpótlás nélkül megfosztható, míg magánjogától csak igen kivételesen és ellenérték fejében.

Az állam is állhat magánjogi viszonyban, ha pl. egy gyárossal szerződést köt. Mint örökös, mint vagyonjogi alany (tulajdonos, birtokos, szolgalmás, zálogbirtokos, vevő, haszonkölcsönvevő, letéteményes, bérlő, haszonbérlő etc.) magánjogi viszonyban áll nemcsak a fizikai, de minden jogi személy s így az állam és egyéb közttestület is.

A köz- és magánjog ellentéte nem föltétlen; az egyesek érdeke mellett a magánjog szabályozza távolabbról tekintve a közérdeket is és viszont; a kölcsönhatás magán- és közjog, egyéni és közszabadság közt nyilvánvaló. A kérdés, melyik elem a túlnyomó? (A családjogban pl. az apai hatalomban összefolynak s megközelítik a közjogi jelleget.) Ugyanazon jogviszony egy oldala köz-, más oldala magánjogi természetű lehet. (Pl. az államhivatalnok állása.)

A köz- és magánjog határa koronként változó; egyes időszakokban bizonyos életviszonyokat nem egyformán tekintenek magán-, vagy közéletviszonyoknak s a közfelfogás nem értékeli az egyes ügyek jelentőségét a közre egyformán. (Pl. a lopás delictumát — volt idő — csak magánéletviszonyok megzavarásának tulajdonították s következménye nem büntetés, csak kártérítés volt.)

Az összes joganyagot köz- és magánjogi főcsoportba szokás beosztani. Előbbibe (öffentliches Recht) soroztatik az államjog (Staatsrecht), melybe a szűkebb értelemben vett köz- vagy alkotmányjog (Verfassungsrecht), továbbá a közigazgatási jog (Verwaltungsrecht), a büntetőjog és eljárás, a nemzetközi jog, egyházi jog, pénzügyi jog, polgári peres és perenkívüli eljárás számíttatik. (Ulpianus szerint: *ius publicum est, quod ad statum rei Romanae spectat*; *privatum quod ad utilitatem singulorum pertinet*).

A magánjogi főcsoportba tartozik a közönséges magán- vagy polgári jog, melynek egyes főrészeit *a dologi és kötelmi*

jog — együttesen vagyonjog — továbbá a családi és örökjog képezi.

Némely jogvidék a maga egészében egy csoportba nem sorozható, mint pl. a hányajog vagy nemzetközi magánjog; egyes tételei az első, mások a második csoportba tartoznak.

Fontos megkülönböztetés a *ius cogens* és *ius dispositivum*, vagyis a kényszerítő és megengedő jogtételek közötti. *Ius cogens* oly szabály, melytől eltérésnek helye nincs; *ius dispositivum* az olyan, hogy attól a felek közös akarattal eltérhetnek.

A magánjog túlnyomólag *ius dispositivum*; a közjog ellenben *ius cogens*.

Megemlíthető a *szigorú-* és *méltányos jog* (*ius strictum* és *ius aequum*) közti különbség.

A jogfejlődés kezdetén a szigorú jog uralkodott; a jogosított jogát korlátlanul, a legridegebben érvényesítette; magasabb kultúrfokon előbbre halad a méltányosság ügye, mialatt a rideg jog általános szabályainak a felmerült új eset sajátságaihoz mért enyhítését értjük.

8. §. A jog keletkezése.

A mai jogéletben egy külön e célra rendelt főszerv — a törvényhozó hatalom — alkotja a legfőbb jogszabályokat. Az juttatja érvényre a közület akarátát az arra megállapított — többnyire körülményes — a megfontolást biztosítani hivatott módozatok szerint. Ez alakszerűségekhez (*sollemnitas*) tartozik a feljegyzés, szövegezés és a kihirdetés is.

Az ily módon keletkezett jog *írott* — és ha közvetlenül maga a törvényhozó hatalom (nálunk király és országgyűlés) alkotta — *törvényi jog*.

Írott jognak azért neveztetik, mert *szövegezve* — már *érvénye kezdetén* írásba foglalva — jelenik meg. A szokásjog is lehet írásba foglalva, pl. Werbőczy „Tripartituma“, — azért még nem válik írott joggá.

Törvény csak az a kijelentés, amely alakszerűleg az alkotmányos formák megtartása mellett a törvényhozó hatalom által hozatik, tekintet nélkül arra, vajjon *tartalmilag jogszabály foglaltatik-e benne* vagy *sem*. Utóbbi esetben *alaki törvényről* szólunk. (Pl. József nádor, Deák Ferenc, Erzsébet királyné

emlékének törvénybe iktatása.) Ha azonban a kijelentés valószínű jogszabályt, azaz az összes jövődöbeli esetekre vonatkozó zsinórmértéket foglal magában — úgy sajátképi — *anyagi* törvénnyel van dolgunk.

A törvényhozás fel nem ölelheti az életben előfordulható összes eseteket — még ha e helyütt általán *jogalkotásról* szölkünk is — föltéve az összes szabályalkotó hatalommal felruházott tényezők tevékenységét ; (rendelet, szabályrendelet sat.; vannak ügyek, melyeket célszerűbb nem törvényi úton szabályozni, mert pl. gyors változásnak vannak alávetve ; ilyen a közigazgatási jog szabályainak nagy része, melyet azért törvényileg nem is codificálnak), mindig fognak felmerülni olyan ügyek, melyekre nézve jogtétel nincs ; mivel azonban a bíróság által minden eset szükségkép elbírálendő, akár van arra szabály, akár nincs, mást nem tehet, mint kutatja — mi lett volna a jogalkotó hatalom valószínű szándéka, ha az esetre eleve gondolt volna ; ezt a föltételezett szabályt pedig vagy az *egész jogrendszerből* vagy egyes törvényekből vett *hasonlatosság* alapján konstruálja meg ; az előbbi esetben *analogia iuris*, a másodikban *analogia legis* esete forog fenn.

Analogiát nem alkalmazhat azonban az a büntető bíró, kinek államában a nullum crimen sine lege elve van elfogadva.

Jogszabályok keletkezhetnek a jelzett alakszerű (modern) módtól eltérőleg — szokás útján is — az által, hogy a jogalkotó hatalom következetesen és állandóan egyformán cselekszik, vagyis tetteiből (facta concludentia) kivehetőleg egy határozott szabályt követ. Lényeges az, hogy a *jogalkotásra* egyébként is (írott jog) *hivatott hatalom* — és úgy mutassa ki *tettei* által jogalkotási szándékát —, hogy erre nézve a kétségnek még árnyéka se legyen.

Ehhez képest a szokásjog keletkezéséhez nem okvetlenül szükséges valamely hosszabb cselekménysorozat, mert hiszen lehetséges, hogy a jogalkotó tényező eme szándéka egyetlenegy actusból is félreérthetetlenül kiderül. (Példa erre a magyar országbírói értekezlet ideiglenes törvénykezési szabályzata 1861-ből.)

Újból hangsúlyozandó e mellett, hogy szokásjog is csak oly jogalkotó hatalom tényeiből következhetik, melynek az

alkotmány az írott jog rendszeres hozatalára is megadta az erőt. (A nép szokása — jogi meggyőződése — mely számtalan tényben nyilvánulhat, csak akkor hoz létre szokásjogot, ha kimutatható, hogy az állami élet rendes — erre hivatott — jogalkotó szervei, e szokást ismerik — azt magukévá tették —, azt cselekedeteikben irányadóul követik; vagy legalább is az, hogy az illető szervek — bár erre alkalmuk lett volna — azt nem kifogásolják, hanem hallgatagul jóváhagyják.)

A szokásjog kötelező ereje ahhoz képest állapíttatik meg, milyen jogalkotó tényező tetteiből származik. (Ha például a magyar törvényhozó hatalom, a király és országgyűlés alkot cselekvés útján jogszabályt, úgy az *országos* szokásjog, melynek törvényi ereje van; ha a miniszter, úgy ennek rendeleti, ha a vármegye, úgy szabályrendeleti ereje; vagyis: minden szokásjognak annyi ereje van, mint amennyit neki az a jogalkotó hatalom, mely forrása — adhat.)

Lehetséges, hogy a törvény maga utal bizonyos szokásra, mint alkalmazandó szabályra. (Pl. a mi kereskedelmi törvényünk az 1875: XXXVII. tc.) Vagy világos szóval kizár bizonyos szokást az alkalmazásból. Régen, kezdetlegesebb viszonyok közt, túlnyomólag szokásjog létezett — a hagyomány — bevett elvek (*ius receptum* — *ius controversum*) szerint szabályozta az állam az egyszerűbb életviszonyokat. Újabban az államhatalmi szervezet részletesebb kiépülésével, az írott jog kezd kizárólagossá lenni. A szokásjog újabb túlsúlyra vergődése visszaesést jelentene, mivel a jelenkori életviszonyok azt a szabatosághiányt, mely a szokásjog természetétől elválaszthatatlan, s az ebből fakadó kétségeket nem viselhetik el.

Az úgynevezett törvényszéki gyakorlat (*praxis forensis*), továbbá a döntvények — Magyarországon nem jogforrások, mert a bíróságoknak nálunk jogalkotó hatalma nincs. (Legújabbán rést törtek ezen az elven, amennyiben az 1912. évi LIV. tc.-el a döntvények kötelező voltát kimondották ugyanazon és az alantas bíróság tagjaira nézve.)

Lehet azonban módja a szokásjog konstatálásának.

Különösen nagy befolyása van a törvényszéki gyakorlatnak a jogtudományra és viszont; mindkettőnek pedig a tételes jog fejlődésére. Az úgynevezett jogászjog (*Juristenrecht* — *communis doctorum opinio*), nem jogforrás, mert jogászgyűlési

határozatok, jogi kitűnőségeknek jogalkotási hatalmuk, a szabálynak *kötelező erőt* adó képességük nincs. (Megjegyzendő, hogy a jogforrás fogalma teljesen független a szabályt kieszelt és formába öntött alanytól; nem a jogtudós — ki a törvénykönyvet megírta — a kútfő, hanem a király és országgyűlés, mely azt *kötelező* erővel felruházta.) Összeütközésekből egyes államok közt szintén származhatnak jogtételek; pl. a nemzetközi szerződések; ezek csak a szerződő hatalmakat kötik.

Ily nagyérdekű *szerződés* a genfi conventio (1864), mely a legtöbb európai állam részvételével létesült. Célja a humanizmus érdekeinek lehető legnyomatékosabb érvényesítése hadjáratok esetén, az ezek által okozott nyomor és szenvedés enyhítése. (Dunant orvos, Vöröskereszt, a solferinói csatátér.) Kiegészíti azt a hágai békekongresszus, melynek legfőbb határozmányja, hogy a fentebbi rendelkezéseket nagyrészt a tengeri háborúra is kiterjeszti.

Az emberiség legfőbb java az élet- és vagyonbiztonság.

Ősidőktől fogva fennáll az a törekvés, hogy oly nemzeti szervezet jöjjön létre, mely az emberiség eme legfőbb javait biztosítja. Az *első szervező erő az emberiség életében a szokás*, mely az elődök tekintélyén és isteni kinyilatkoztatáson alapul; ezekből ágazik ki idővel a valláserkölc és legutóbb a jog. *Különböző népeknek különböző jogrendszereik vannak.* Ennek oka az illető népek életviszonyainak különbözősége. (Földműves népeknek más jogra van szüksége, mint pásztor népek; más szabályok kellene Norvégiában, mások Görögországban.) Az illető nép jelleme, történelme, művelődési fokához a jog alkotóinak szorosán alkalmazkodniok kell. Magasabb fejlettségű állam joga oly vonásokat tüntet föl, melyek alacsonyabbaknál hiányzanak; egy színvonalon álló nemzeteknél sem éri el a jogfejlődés az egyenlőséget; az egyiknél inkább a *közjog* (magyar, angol), a másiknál a magánjog (római, német), a harmadiknál a büntetőjog (olasz) fejlődött ki a legerősebben.

Fődolog, hogy a jogfejlődés minden téren az életviszonyok alakulását kövesse. Ezek szükségkép változván — a jog sem lehet állandó. Reformra eszerint elkerülhetetlen szükség lévén, az úgynevezett „*clausula perpetuae sanctionis*“ — vagy igen messze terjedő technikai s egyéb megnehezítések a jogtétel megváltoztathatása körül — helytelen rendszabályok s „forra-

dalom“ útján történő átmenetekre vezetnek. (Codex Justinianaeus „leges nostras in omne aevum valituras“.)

Minél több életviszonyt ölel föl szabályozási körébe a jog, annál fejlettebb a jogállapot. Minél kevesebb a szokás, minél több az írott jog, annál magasabb a jogélet színvonala. Az írott jog fejlődésével kapcsolatban szerveztetnek a jogszolgáltatás organumai, a bíróságok; a jog meghozatala, alkalmazása mindinkább formászerűbbé, megkötötté válik. Az önsegély, önbíráskodás mindinkább korlátok közé szoríttatik. Jogászosztály keletkezik és irodalmilag fejleszti a jog és államtudományt.

A jogrendszerek közeledését egymáshoz hasonló kultúrfokú népeknél a mai világforgalom hozza magával. A jogegység alapjai a vagyoni jogban erősebbek, mint a családi és örökjogban. Azaz: a vagyoni jogi rendszerek hasonlóbbak, mint a családi és örökjogiak, mely utóbbiak több különleges nemzeti vonást őriznek meg. A jogi hatáskörök élesebb körvonalozása — a formai tökéletesedés — ugyanannak a fejlődési fokozatnak eredményei.

9. §. A jogviszonyok.

A jogviszonyok aktív és passzív oldalról veendő figyelembe. Egyfelől jogi hatalmat adnak, másfelől jogi kötelezettséget eredményeznek. („Jogi“ nem „tényleges“ hatalmat; a télen hozzáférhetetlen havasi rét, a meg nem szelidített, nekem eladott vadállatt „jogi“ hatalmamban van.) Ha pl. A adósa B-nek, úgy A-nál van a passzív, B-nél az aktív oldal. Gyakran mindkét félnél találunk jogot és kötelmet; pl. a bér-szerződésnél úgy a bérbeadó (locator), mint a bérbevevő (conductor), úgy az egyikkel, mint a másikkal föl van ruházva.

Ily esetekben individualis, egyéni jelleget ölt a jog, amennyiben szorosán a szerződő felek érdekeihez alkalmazkodik (szubjektív jog). Objektív jog ezzel ellentétben az is (lásd a bevezető részt), midőn elsősorban általános érdekek forognak szóban, az egyéni érdekekhez való simulásnak, tehát helye nem lehet.

Az alanyi jog hatalma abban nyilvánul, hogy a tárgyi jog bizonyos magatartást velünk szemben mindenkinek kötelessé-

gévé tesz; az alanyi jog segíti a jogkörében megtámadottat, akár a sértés megelőzése, akár annak kiegyenlítése útján.

Ily jogsegély, *jogvédelem eszköze a kereset és panasz joga.*

Legnevezetesebb a kereset, az alanyi jog erejének megnyilvánulása az által, hogy bírói segílyt vészünk jogunk megállapítására igénybe. Perfekt jogszabályok ily bírói segílyt mindig iparkodnak lehetségessé tenni. A panasz védelmi eszköz a köztisztviselőktől származható jogsértések ellen s rendesen nem egyéb, mint a magasabb hatóság felszólítása az alacsonyabb által megzavart jogrend helyreállítására. („Jogállam“-nak mondják jelenleg az olyat, mely független bíróságot szervez a célból, hogy közigazgatási per útján szerezhessen magának elégtételt az állami közegek által hivatalos eljárásuk folyamán — megsértett polgár.)

Bizonyos határok között a jogosított jogát a kötelezettel szemben önsegély útján is érvényesítheti, vagyis a közhivatali jogsegélyt nélkülözheti.

Megkülönböztetünk védelmi és támadó jellegű önsegélyt; az első szükségállapotnak is mondatik. *Casus supremae necessitatis*; jogtalan támadások visszaverésére van megengedve, ha a közhatalom igénybe nem vehető: ez nem értelmezendő megszorítólag, mert hiszen a jog nem hátrálhat a jogtalan-ság elől!

Korlátját csak az képezi, hogy több erőt a jogtalan támadás visszaverésére fordítani nem szabad, mint amennyi a cél elérésére okvetlenül szükséges és erre éppen elég. Az önsegély korlátozása a jelzett mértékig jogosságának feltétele (*moderatio inculpatae tutelae*). Kérdés, vajjon csak akkor alkalmazható, ha pótolhatatlan veszteség elhárításáról van szó? Helyesebb a nemleges felelet.

Rendszerint az a jog gyakorlója, kezelője is, kinek joga a közhatalom által védetik, akinek jogáról szó van; a jog birtoka és gyakorlata többnyire egy személyben egyesül. (Joggyakorlat a jog tartalmának megfelelő tevékenység.)

Ebben az esetben — *cum grano salis* — a joggyakorlat rendszerint egészen szabad; mindenesetre kevésbé korlátolt, mintha nem az gyakorolja a jogot, kinek érdekeit védi. Elvileg a tulajdonos például saját belátása szerint rendelkezhetik tulajdonával. (*Ius utendi — abutendi*; utóbbi egyre inkább

megszorítottatik, közérdekű korlátok megállapítása által; ki-sajátítás, elkobzás, bűnügyi, közegészségügyi tekintetekből.)

A jog és annak gyakorlata azonban nem mindig esik össze. Így pl., ha a jogosított elmebeteg vagy kiskorú, az esetben a jogok gyakorlata a jogosított képviselőjét, a gyámot vagy gondnokot illeti. Lehetséges, hogy az oltalmazott érdek egy társaságé — egy személyösszességé (község, felekezet) —, holott a gyakorlat egyesé; t. i. az összesség tisztviselőjéé.

Ha a jogok alanya és gyakorlója két különböző tényező, úgy az utóbbi rendszerint inkább van korlátozva a joggyakorlásban, mintha mind a kettő egyesül. A korlátokat megszabhatja megbízás, az érdek természete vagy jogtétel.

Sajátságokat mutatnak etekintetben az alapítványok, azaz oly intézmények, melyeknél bizonyos vagyonösszesség kamata állandóan meghatározott és megengedett célra fordítottatik.

(Különösen az alapítványoknál az, hogy látszólag hiányzik a jogok alanya; ha pl. egy betegági alapítványt veszünk, az alapítványi segílyt élvező beteget jogalanynak nem tekintjük; nem alany az alapító sem, a kórház személyzete sem. Rendszerint a jótéteményben részesülők eszményi összegét vesszük alanyul.) (Virtualis alany.)

10. §. A jogalanyokról.

A modern jog szempontjából jogalany minden személy. Emberek, mint jogtárgyak, kultúrállamokban nem léteznek; ha rabszolga ezek területére lép, szabaddá válik. Aki élve és emberi képpel (*humana figura*) született, azaz nem torzszülött (*monstrum, prodigium*), az mind jogképes, jogalany. A születéssel kezdődik, a halállal megszűnik a jogalanyiség; a méhmagzat (*embryo, foetus*) még nem az ugyan, de élve születésének reményében érdekei már jogi védelemben részesülnek. (*Edictum Carbonianum de cura ventris.*) A jogalanyiséghez az anyatesttől való elválás szükséges ugyan, de helyesebb elválasztóvonalul a placentáris lélegzés megszűnését, mint a köldökzsinór elmetzését venni.

Régibb időben bizonyos rendhez, felekezethez, osztályhoz, korhoz való tartozás a jogképesség erős módosulását vonta maga után. Jelenleg az egyenlőség elve áll érvényben.

Praktikus célok követelik, hogy bizonyos magasabb rendű egészeket, pl. az államot, egyházat, községet, intézetet, költelem, vagyis fictió útján jogalanyoknak tekintsünk ; ezek a „*jogi személyek*“. Ilyenek nemcsak személyösszességek (*universitates personarum*), hanem vagyonösszességek (*universitates rerum vel bonorum*) is lehetnek. Ilyenek az alapítványok is.

A jogalanyoknak tehát a jelenben elismert két fősorozata van : természeti személyek és jogi személyek, mely utóbbiak ismét testületek vagy alapítványok.

Jogképesség alatt jogalanyiságot értünk — vagyis egy természetes, illetőleg jogi személynek azt a tulajdonságát —, melynél fogva bizonyos jogoknak alanya lehet. Így pl. egy csecsemő, elmebeteg, részeg egyén nem szűnik meg jogalany lenni, ha nincs is beszámítható állapotban. Ellenben *cselekvőképesség* alatt valamely jogalanynek a jog által adott ama képessége értendő, hogy életét önállóan berendezheti, ügyeit önállóan intézheti, elláthatja. A cselekvőképesség tehát szűkebb fogalom, mint a jogképesség. A teljes cselekvőképesség kezdőpontja bizonyos korhatárhoz köttetik ; a magyar magánjog szerint a 24. életév betöltésével kezdődik úgy a férfiak-, mint a nőknél. Kivétel — de csak az utóbbiakra — a házasságkötés esete, amennyiben az előbb férjhez ment nő nagykorú lesz. (Váltóképessé ez még nem teszi.) Ez önjogúságot — vagyis teljes cselekvőképességet — (a váltójogtól eltekintve) megtartja akkor is, amidőn házassága utólag halál vagy bírói ítélet következtében felbomlik, mielőtt 24. életévét betöltötte. (*Matrimonium nullum e^ste kétes ; logikus az elvesztés volna.*)

A cselekvőképességnek bizonyos fokozatai vannak ; kiskorúak pl. egyes ügyletekre képesek, másokra nem. (Keresményükről pl. önállóan rendelkezhetnek ; kötelezettségeket csak szűk körben, legközvetlenebb szükségleteik mérvéig vállalhatnak.)

11. §. Dologi és kötelmi, átruházható és át nem ruházható jogok.

A jogositványok két főcsoportba oszthatók : az egyikben a jogositottal szemben egy vagy több meghatározott számú alany áll, melyektől az bizonyos magatartást, szolgáltatást követelhet. A másik csoportban a jogositottal szemben nem

konkrét személyek, hanem általában valamennyi képzelhető jogalany áll.

Az első csoportba tartozik pl. a hitelező és adós viszonya. Az ily jogokat *relatív* vagy *személyes* jogoknak mondjuk. Ezek másképp nem határozhatók meg, mint a kötelezett személy(ek) pontos megjelölésével. A második eset fordul elő pl. valamely tárgy tulajdonánál; a tulajdon igénye nem *A* vagy *B*, hanem mindenki ellen irányul; mindenki tartozik az ő tulajdonát respektálni; holott az első esetben *X* adóssági viszonya csak úgy érthető, ha tudjuk, hogy az *Y*-nal szemben áll fenn. A tulajdonhoz hasonló jogokat abszolút személytelen vagy *dologi* jogoknak mondjuk, a hitelezőéhez hasonlókat pedig kötelmieknak. (*Actio in rem, in personam*; kötelemsűrités.) Ez utóbbiak a kötelezetre való utalás nélkül tartalmilag meg nem állapíthatók — az előbbieket igen.

Vannak jogosítványok, melyek elválhatatlanul vannak egybekapcsolva a jogalannyal, melynek szolgálnak. Ezek az úgynevezett legszemélyesebb jogok. Ilyenek a szülők és gyermekek, házasfelek némely jogosítványai. Ugyanez áll némely kötelezettségről is. Nem átruházható pl. egy büntetett kötelezettsége, hogy helyette más állja ki a büntetést.

A legtöbb jogosítvány azonban más alanyra átruházható. Pl. valamely tárgy tulajdonjoga — valamely követelés; ily átruházás kötelezettségekre nézve is beállhat. (Jogutódlás.) Az örökös pl. tartozik visszafizetni az örökhagyó adósságait. (Nálunk csak a hagyaték erejéig — *usque ad vires hereditatis*; a római jogban — ha elfogadta a hagyatékot — felelős volt az adósságokért saját vagyonával is; később élhetett a *beneficium inventarii* kedvezményével.)

Jogok és kötelmek utódlása, átruházása, úgy élők közti jögügylet útján (*negotium inter vivos*), mint halálesetre szólólag (*n. mortis causa*) fordulhat elő.

12. §. A jogviszonyok keletkezése.

Jogi cselekvény (*facta personae*) az oly cselekvény, mely jogi hatást idéz elő szándékosan, szándéktalanul, sőt szándékellenesen is. Jogtalan cselekvény is jogi (*de nem jogos*) cselekvény.

Jogügylet (*actus legitimus, negotium iuris*) a feleknek jogi cselekvénye, mely több-kevesebb öntudatossággal s a tételes jog szerint erre alkalmas módon jogviszony megalapítása, módosítása vagy megszüntetésére céloz.

Minden jogügylet jogi cselekvény, de nem megfordítva. Pl. a tanuskodás, fogyasztás. Nem jogügyletek, de jogi cselekvények a jogellenes tények. (Lopás.)

A jogügylet alkatrészei: 1. *lényegesek* (*essentialia negotii*), melyek nélkül az ügylet nem jöhet létre (vétél nincs, ha nincs áru és ár, végrendelet nincs, ha örökös nem neveztetik); 2. *természetesek* (*naturalia negotii*), melyek a jogügylet természetéből folynak — s ha ki nem fejeztetnek is —, vélelmeztetnek (pl. hogy a kölcsön ugyanoly minőségben fizetendő vissza); 3. *esetlegesek*, melyek külön megállapodás alapján vétetnek bele az ügyletbe. (Pl. záradékok — bírságg kikötések; feltétel kikötés.) Megkülönböztetünk egy- és kétoldalú jogügyleteket (*negotia unilateralia, bilateralia*); ahhoz képest, hogy egy- vagy több alany együttes akaratelhatározásából keletkeznek (egyoldalú pl. a fogadalom).

A halálesetre szóló jogügyletek (*n. mortis causa*), csak az intézkedő halála után lépnek hatályba (végrendelet). A többi jogügylet élők közti (*n. inter vivos*).

Visszterhes vagy visszteher nélküli — ingyenes a jogügylet — ahhoz képest, hogy mindkét fél, vagy csupán az egyik fél van terhelve. (*Negotia onerosa, gratuita*.)

Alakszerű és alakszerűtlen vagy ünnepélyes és nem ünnepélyes (*n. sollemne ac minus sollemne*) a jogügylet, aszerint, amint egyszerűen vagy körülményes módozatokkal köttetik.

Az a jogügylet, melynél a tartozási alap (*causa debendi*) bizonyítandó — *materialis*, amelynél nem — *formáljogügylet* (*stipulatio, váltó*).

Tartozási alap alatt azt a gazdasági okot értjük, mely a felet a kötelezettség vállalására indította; pl. vétél, kölcsön, ajándék. Általános természetű jogügylet a jogfenntartás (*reservatio*) (jogföladás vélelmezhetése esetén — ennek elhárítására), a tiltakozás (*protestatio*), jóváhagyás (*ratihabitio*).

Jogviszonyok leginkább jogügyletek- és jogsértésekből, de egyéb jogi tényekből is származhatnak.

Jogsértések oly cselekmények, melyek azért támasztanak

jogviszonyt, mivel a jog szabályaival ellentétben állanak. A tárgyi joggal tehát ellenkeznek, holott a jogügyletek azzal összhangzásban vannak. (De azért jogügylet útján jogsértést el lehet követni; pl. eladom a más tulajdonát.)

A felek és a felsőség cselekményei a leggyakoribb jogviszony keletkeztetők. Utóbbiak vagy kormányzati vagy bírói actusok. Az első csoportba tartozik pl. valakinek kinevezése valamely tisztségre; ezáltal az állam és a kinevezett között egyfelől, amaz és egyéb magánszemélyek között másfelől jogi viszony keletkezik. Bírói határozatok, pl. egy tárgy odaitélése (adiudicatio) is támaszt jogviszonyt. Mindig előidézi azt jóformán a születés és halál. Utóbbi az ember jogait részben elenyészteti, részben átruházás útján másra szállítja át. — (Átruházás és jogutódlás között az a különbség, hogy itt [az utódlásnál] a jogátszállás módosulás nélkül történik.)

A jogviszonyokon kívül bizonyos tényleges állapotok (a tulajdon: jogi hatalom a dolog felett; birtok: *tényleges* hatalom a dolog felett) is részesülnek a jog védelmében, mely védelem annál hathatósabb, minél inkább meggyökerezett már az illető tényleges, jogi érdekű viszony, mint a jogrend alkateleme. A birtokos helyzete, azzal szemben, ki a birtoktárgyat magának vindikálja, rendesen kedvezőbb. Az utóbbinak t. i., hogy a jogvitában nyertes legyen, erősebb alapot kell kimutatnia, mint aminőre a birtokos a magáét alapítja.

A jogosítványok azért léteznek, hogy a jogok alanya ezekkel éljen, azokat használja; amennyiben azt nem teszi, a legszilárdabb alapú jogok is idővel veszendőbe mehetnek. Az időfolyam jelentősége a jogviszonyok keletkezése és elenyészésére az elévülés tanában talál méltánylást.

Az elévülés lehet acquisitiv (jogszerző), vagy extinctiv (jogvesztő). Az első az elbirtoklás, a másik a szorosabb értelemben vett elévülés. A főérv, mely mellette szól — az, hogy bizonyos idő múlva azok a bizonyítékok, melyek valamely jogvita eldöntésénél alapul szolgálhatnak — már rendelkezésünkre nem állanak. Vagy, ha delictumról van szó, a társadalom sebe behegedt. Leginkább praktikus okok követelik tehát az elévülés intézményének fenntartását.

Az abszolút igazság eszméje szempontjából az nem igazolható.

13. §. Jogtárgyak.

Lehetnek testi vagy eszmei tárgyak. Tárgytalan jogok is vannak, pl. a tanuskodási, végrendelkezési jog.

Jogtárgyak szűkebb értelemben a magánjogi hatalmunk alá hajtható testi dolgok. Az olyanok, melyek a természet adományából egészben véve mindenkinek szolgálnak: *res communes omnium* (mint pl.: a nap, hold, fellegek, elfutó hab, szabad tenger), nem jogtárgyak; részeik azonban hatalmunk alá vethetők és jogtárgyak; pl. a zárt tenger, *mare clausum*.

Vannak *uratlan* és *nem uratlan dolgok* (*res nullius* és *res in patrimonio*); ahhoz képest, vajjon állanak-e valakinek jogi hatalmában vagy nem. Az uratlan dolog lehet olyan, mely még senki jogi hatalmában nem volt (pl. valamely még ismeretlen sziget), vagy olyan, melyet jogos tulajdonosa elhagyott (*res derelicta*). Az elvesztett dolog még nem elhagyott. (Uratlan dolog elfoglalása *eredeti* jogszerzés: *acquisitio originaria*; származékos a jogszerzés — a. *derivativa* a leggyakoribb, midőn az egyik jogosított joga átruháztatik a másikkra.)

Vannak *ingó* és *ingatlan dolgok*. (*Res mobiles, immobiles*.) Ingatlanok a földterület meghatározott részei s az azokkal szilárdan egybefüggő dolgok a szoros kapcsolat idejére. Ingók azok, melyek közönséges mozgató eszközökkel máshová juttathatók, anélkül, hogy az elmozdítás lényegük rendeltetésellenes változásával járna.

Helyettesíthető és nem helyettesíthető dolgok. (*Res fungibiles, nec fungibiles*.) Előbbiek azok, melyek fajilag szoktak meghatározatni, *quae numero, pondere, mensura consistunt* — búza, bor; vetemények, gyümölcs, pénz etc. Az utóbbiak egyedileg meghatározottak (*certum corpus*). Pl. az a versenyparipa, az a vadászeb, az a gyűrű etc.

Elhasználható és el nem használható dolgok. (*Res consumptibiles, nec consumptibiles*.) Elhasználhatók azok, melyeket a rendeltetészerű alkalmaztatás a szolgálat ismétlésére alkalmatlanná tesz — már egyszeri használat után. (Ételek, italok, tüzelőszerek, ugyanaz az ujság példány etc.) Az el nem használhatók tartós szolgálatot engednek meg.

Osztható és nem osztható dolgok. (*Res dividua, individua*.) Nem osztható jogilag az a dolog, melynél az osztás a részekre

aránytalan értécsökkenéssel járna, vagy amelynek anyaga nem homogén, vagy amelynek osztását jogszabály tiltja.

Fődolog és mellékdolog. (Res principalis, res accessoria.) Fődolog az, mely önmagában, mellékdolog, mely a fődologgal való kapcsolatánál fogva lett a jogügylet tárgyává. A mellékdolog lehet vagy *növedék*, vagy *tartozék*, vagy *gyümölcs*.

Növedék oly alkatrész, mely a fődolog jogi sorsában állandóan osztozik. Ez lehet természetes (a. naturalis), lehet mesterséges (a. industrialis). (Pl. az elsőre: az áradvány (alluvio), a szabadon termő növény; a másodikra: a könyv bekötési táblája, a fali freskók, a behímzett selyem.)

Tartozék vagy *segéddolog* az olyan, mely anélkül, hogy a fődolog részét képezné, már *rendeltetésénél* fogva azzal oly kapcsolatban áll, hogy a fődologra vonatkozó jogi rendelkezés többnyire reá is kiterjed. (Pl. a szőlőföld karói, a csónak evezői, a fegyver szíjja.) A kapcsolat itt lazább, mint a növedéknél. Dönt a *destinatio* (rendeltetés) és nem a külső összefüggés szorossága. (Pl. a télire a földből kihúzott karó a szőlő tartozéka marad, de az ott eladás céljából fölhalmozott trágya nem.) A növedék mindenben, a tartozék csak az elidegenítés, elzálogosítás és végintézkedés tekintetében kerül a fődologgal azonos tekintet alá.

A *gyümölcs* oly mellékdolog, mely a fődologból szabályszerűen várható gazdasági szaporulat számba megy. Önállóvá lesz az elkülönítéssel.

Van *létező, jövődébéli és reménylett dolog*. (Res praesens, futura, et sperata.) A legutóbbinál az eredmény bizonytalan. (Pl. az elejtendő vad.) A remény maga (*spes*) is képezheti jogügylet tárgyát, pl. a sorsjátéknál.

Egyszerű és összetett dolog. (Res simplex, composita.) Utóbbira példa egy nyáj, gyűjtemény.

Forgalomban levő és forgalmon kívüli dolgok. (Res in commercio, extra commercium.) Pl. a jogforgalmon kívüli: egy templom, egy temető — míg ilyen — egy emlékszóbor etc.

14. §. A jogsértésekről.

Minden jogsértés a jog követelményeivel ellenkező magatartás következménye. Vagy megtörténik ami tilos — vagy

nem történik, ami elő van írva ; bensőleg a magatartást vagy a szándékosság (*dolus*), vagy a gondatlanság (*culpa*) jellemzi.

Szándék forog fenn, ha az eredményre irányzott akarrattal történik a cselekvés ; gondatlanság, ha a jog által megkövetelt figyelem, szorgalom (a polgári kötelesség !) alkalmazása elmulasztatik. Az első eset forog fenn pl. a gyilkosságnál, tolvajlásnál. A második pl. tűzgerjesztésnél, méregkeverésnél fordulhat elő. (Gyógyszerész tévedésből mérget ad más orvosság helyett.)

A kellő vigyázat elmulasztása joghátránnyal jár. Hogy azonban gondatlanságról lehessen szó, szükséges annak constálása, hogy pontos kötelességteljesítés esetén a kár be nem következhetett volna, mert egyébként nem gondatlanság, hanem véletlen — *casus* — az, ami jelen van.

A szándékosság (*dolus* vagy *fraus*) és a gondatlanság (*culpa*) gyűjtő neve : *vétkesség*.

Casusszámba megy, midőn valaki ellenállhatatlan erőhatalom (*vis maior*) által gátoltatott kötelessége teljesítésében, vagy előre nem látható körülmény idézte elő az ártalmas eredményt. Ez esetben az a cselekvő vagy cselekedni hivatott személyre visszavezethető nem lévén („*Impossibillum nulla obligatio*“), az neki be nem számítható.

A jogsértések minősítésénél igen fontos megállapítani azt, vajjon szándék, gondatlanság vagy csupán véletlen forog-e fenn, mert a jogi következmények ehhez képest lesznek sokszor eltérők.

A gondatlanságnak kétféle fajtát különböztetjük meg, úgy mint nagyobb és kisebb gondatlanságot. (*Culpa lata* vel *crassa* — *culpa levis*.) Az előbbinél a közönséges ember mindennapi gondossága az a zsinórmérték, melyhez képest ítélünk, a *culpa levis*-nél pedig egy gondos családapának szorgalma, figyelme. Aki magaviseletében annyi gondosságot sem tanusít, mint a közönséges ember, az nagyobb gondatlanságot követ el (*c. lata*); aki annyi gondosságot nem fejt ki, mint a gondos családapa övéi ügyeinek ellátásában, az kisebb fokban gondatlan. (*Culpa levis*.) Ez osztályozás alapja annak belátása, hogy nagyobb elővigyázatot, körültekintést kevésbé lehet az emberek átlagától követelni, mint kisebbet. Aki tehát még annyi gondosságot sem tanusít, mint egy közönséges ember rendszeren szokott — saját érdekében — az méltán szenved el súlyosabb jogkövetkezményeket — mint az —, ki fokozottabb, a rendszernél nagyobb szorgalmat nem fejt ki.

Ez általános mérték szerint valakinek mestersége, ipara, foglalkozása, hivatása körében elkövetett gondatlansága csak culpa levis-nek minősíthető. Azon nagy közérdeknél fogva azonban, mely ahhoz fűződik, hogy a mások ügyét hivatászerűleg ellátó személyek e munkakörükben pontosan járjanak el: valakinek foglalkozása, élethivatása körében elkövetett gondatlansága kivételképpen culpa lata-nak minősítetik. A gondatlanság fokához igazodik aztán a kártérítés mérve; a dolus és culpa lata következménye a damnum emergens és lucrum cessans megtérítése; culpa levis nyomán csak az előbbi jár s az elveszett haszon nem követelhető.

Megjegyzendő azonban, hogy az újabb jogfejlés iránya az, mikép a teljes kártérítés minden esetben, tehát culpa levis esetén is helyet fogjon. (Főleg az oly jogrendszereknél — ahol — mint Amerika és Franciaországban — eszmei károkért — erkölcsi rövidségekért is nyújtatik anyagi kárpótlás.)

A föntebbi distinctiora egy osztrákjogi példa lehet a következő: A-nak B bankárnál letétben sorsjegyei vannak. Egy üzleti eladás alkalmával B tévedésből az A tulajdonát képező sorsjegyeket eladja C-nek; ez a vétel az osztrákjog szerint érvényes; C egy ilyen sorsjegyen 100,000 koronát nyer; mire irányulhat A keresete B ellen? Tekintettel arra, hogy B tévedése üzlete körében nagyfokú (c. lata) — nemcsak az eladott sorsjegy árát, de a főnyereményt is tartozik megtéríteni A-nak.

Azon érdekek, melyeket ily jogsértő cselekmény vagy mulasztás érint — úgy köz- mint magánérdekek rendszerint — mivel igen kivételes eset, hogy a kérdéses jogsértés a mai társadalmi érdekszövevényességénél fogva — ha közvetlenül egyes személyt ért is — közvetve az egészre is vissza ne hasson és megfordítva.

A csalás pl. vagy a hamis pénzverés közvetlenül csak a megcsalt fél érdekeit látszik érinteni — közvetve azonban a közérdeket sérti — a hitel és vagyonbiztonság tekintetében.

A jogi következmények az ellen irányulnak, aki a jogsértést elkövette, mert az ő tevékenysége volt az, mellyel szemben a jogállapot megóvandó.

Ugyanazon jogsértés sokféle jogi következménnyel járhat; pl. a rágalmozás fogsággal, kártérítéssel, pénzbírsággal, a marasztaló ítélet közzétételével — ennek és a pernek költségeivel.

A jogkövetkezmények lehetnek magán-, köz- és büntetőjogiak. (Cumulative is, nemcsak alternative.) Pl. a lopás magánjogi következménye az ellopott tárgy és járulékainak természetben visszaszolgáltatása — büntetőjogi következménye a szabadságvesztés.

Közjogi következmény pl. a politikai jogok (választás etc.) időleges felfüggesztése — mondjuk — megvesztegetés esetén.

A jogsértések következményei a sérelem nagyságához idomulnak; némelyeknek csak magánjogi, némelyeknek köz- és büntetőjogi következményeik is vannak. Némelyeknél első sorban — sőt úgyszólván kizárólag a közérdek domborodik ki — míg a magánérdek alig látszik sértettnek. (A volenti non fit iniuria-féle nem egészen jogászi elv alapján pl. a vérfertőzésnél, párbajnál, öngyilkosságnál.)

Némely jogsértésnél minden megsértett oldala az illető érdekek önállóan domborodik ki. A vétkekesség nyomán egyfelől magánjogi viszonyok fejlődnek a tettes és a sértett, továbbá közjogiak az előbbi és az állam között. Az utóbbinak következménye, hogy a jogsértőnek bizonyos büntetést kell elszenvednie. A büntetés maga sokféle jogkövetkezményt ölel föl. Megkülönböztetünk *criminális* (sajátképi) és *fegyelmi* büntetést. A kettő alapelvére nézve különbözik; az első a jogrend reakciója az ellene vétővel szemben és többnyire az egyéni becsületet érintő; a második nem egyéb, mint a közhatalom szervező — a közügyeket tisztviselőkkel — hivatalnokokkal ellátó mozzanatának továbbműködése az olyan szervek ellen, kik a közfeladatokat, melyekkel külön megbízattak, egyéni fogyatkozás miatt (az lehet szellemi, testi vagy erkölcsi) helyesen megoldani képtelenek; az egyéni becsületet nem érintik. (T. i. a tisztán fegyelmi rész nem; ha sikkasztót fegyelmileg elmozdítanak — a dolog kriminális része dehonesztáló.)

Kriminális büntetések a művelt államokban leginkább a következők: halál (minősített módjait lassan elvetik), a szabadságvesztés (súlyossági sorrend: fegyház, börtön, fogház, államfogház és egyszerű elzáratás); továbbá pénzbüntetések.

Némely állam a száműzetést (köztársaságok: Róma, Athén, jelenleg Franciaország) és deportatiót (Oroszország) is ismeri. **Járulékos** természetű büntetőjogi következmények pl. a hivatalvesztés, politikai jogvesztés, a bűncselekmény eszközeinek és

termékeinek elkobzása, rendőri felügyelet alá helyezés, kiutasítás (az országból : csak a külföldiek ellen), eltoloncolás.

A kártérítés, mint jogkövetkezmény különfélekep alakul — a kárhoz képest.

Megkülönböztetünk oly kárt, mely a meglevő vagyonomnység *tényleges kevesbedésében* — és olyat — mely a *várható haszon elmaradásában áll.* (*Damnum emergens* és *lucrum cessans* ; utóbbi természetesen csak a dolgok rendes menete és közönséges szorgalom mellett remélhető gazdasági szaporulatot foglalja magában.)

Idegen dolog szándékos rongálása pl. kártérítésre is kötelez — büntetést is von maga után. A kártérítés a károsodott fél veszteségét közvetlenül kívánja kielégíteni. A büntetés bizonyos eszmei érdekek folyománya. A szándékos kártevés ugyanis a pusztá magánérdek sphaeráján túlmenő jelentőségű s pusztán a vagyonban támadt hézag kipótlásával ki nem egyenlíthető ; a szándékos rongálás megvetést fejez ki nemcsak a károsított, hanem az állam, a jogrend ellen is.

A jogbiztonság ilymódon való megingatása a közérdeket is érzékenyen sérti, miért is a társadalom maga, a kárpótláson felül is elégtételt követel.

A kártérítésnél, mint merőben magánjogi igénynél csakis az anyagi veszteség objektív nagyságáról van szó. A dolgok értékének meghatározása : a becsű (*aestimatio*).

Rendes érték — *verum rei pretium* —, a dolog közforgalmi ára ; rendkívüli érték — *id, quod interest* — mellyel a dolog különleges okoknál — az idő, hely stb. sajátszerű kombinációjánál — fogva valakire nézve bír ; *pretium affectionis* — előszereteti ár — csak kedélyi okokban gyökerezik s a legtöbb jogrend szerint számításba nem vétetik.

A büntetésnél ezzel szemben a tettes alanyi szándéka mérvadó főként ; a kártérítés is bír az elégtétel természetével s némi megnyugtató hatással — de nem eléggé hathatós ; a jogbiztonságot csökkentenők, ha a büntetéstől eltekintenénk. A büntető szabályok célja — mint már hangsúlyoztuk — *a fokozott* érdekvédelem. A büntetőjogi következmények *a rossznak*, a bajnak érzetét kell, hogy előidézzék a jogsértőben. E lelki mozzanatoknak itt jóval nagyobb jelentősége van, mint a többi jogkövetkezményeknél. A kártérítés betölti rendeltetését füg-

getlenül attól, vajjon a sértő azt, mint reá súlyosodó bajt érzi-e vagy sem; a büntetés célja azonban enélkül nem érhető el. (Valaki örülhet is annak, ha jól élelmezik és gondtalanul él a fogházban.)

Forma, kiszámíthatóság tekintetében is van ellentét a kártérítés és büntetés között; pl. 100 K értékű vagyonrongálás csak ugyanoly értékű kártérítéssel tehető jóvá; holott a bűnsúlynak megfelelő büntetés minőségét és mértékét nem lehet ily pontosan meghatározni. Bizonyos kapcsolat azonban itt is hozzátétőleges pontossággal megállapítható; a lelki mozzanatokra is szoktak tekintettel lenni e részben, pl. akkor, midőn az uzsorást erős pénzbüntetéssel sujtják — mivel a pénzsóvár embert ez érzékenyebben találja sokszor — mint a szabadságvesztés. Ily eljárás a büntetés eszményi céljának — hogy azt bajként érezze a bűnös — megfelelőbb.

15. §. A törvények collisiója.

Két főeset képzelhető: az egyik a *területi*, a másik az *időbeli* összeütközés.

Főszabály: *lex posterior derogat priori*. Az utóbb keletkezett érvényes szabály lerontja az előbbit. (Természetes, hogy ugyanazon jogforrás szabályairól van szó; tehát csak későbbi törvény vagy törvényerejű országos szokásjog ronthatja le az előbbi törvényt etc. Hogy írott vagy nem írott jogi alakban jelentkezett az újabb vagy régibb szabály — közömbös.) Csakis ily módon képzelhető haladás-javulás a jogélet terén. Kérdés tárgya lehet, mily szabály alkalmazandó akkor, midőn a jogügylet-kötés és a per megindítása idején más-más jogszabály volt életben? Általános elv az, hogy *ama jogszabály alkalmazandó, amelynek uralma alatt a jogügylet keletkezett*. Az új jogtétel visszaható ereje (midőn az életbelépése előtt alakult viszonyokra is alkalmaztatik) kivételes.

E szabály nemcsak a jogügyletek és jogsértésekre, hanem egyéb jogi tényekre (*facta personae*) is alkalmazandó. Kivétel van alóla ott, hol a régi jog uralma alatt keletkezett jogviszonyok alapján való eljárás az újabb erkölcsi nézetekkel semmiképpen össze nem egyeztethető. (Pl. rabszolgai, jobbágyi viszonyból eredő ügyek.)

Kivétel továbbá a jelenkori büntetőjog azon tétele is, hogy „in dubio mitius“. Ha az utólag létrejött büntető szabály enyhébb — az alkalmaztatik az uralma előtti — szigorúbb felfogás idején létesült viszonyokra is.

További nevezetes szabály, hogy *a későbbi általános törvény nem érinti az előző különöset*. (Lex posterior generalis non derogat priori speciali, singulari, particulari.)

A magyar közjogból példa erre a következő: Régi szokás értelmében nádort, koronaórt az országgyűlésnek a király által kijelölt két katolikus és két protestáns vallású egyén közül kellett választania; 1895-ben a zsidók is bevett felekezetté nyilvánítottak törvényileg; kérdés, lehetne-e azóta zsidó is nádor vagy koronaőr?

Nem, mert lex posterior generalis (a recipáló 1895-ös törvény) *non derogat* priori speciali (a régi különleges törvénynek.)

Különböző államok jogtételei közt pl. egy házasságkötésnél felmerülhet az eset, hogy összeütközés támad. (Ha egy magyar ember — mondjuk — német földön köt házasságot.)

Nemzetközi magánjognak nevezik azt a tant, mely a törvények területi kollízióját tárgyazza, vagyis oly kérdések fejtegetése és eldöntésével foglalkozik, hogy valamely jogterületen mikor alkalmazandó ugyanannak vagy más jogterületnek a joga? (Nemzetközi közjog alatt értik a tulajdonképi nemzetközi jogot, vagyis ama szabályok összegét, melyek az államoknak — mint egészeknek — egymással való békés és háborús érintkezését szabályozzák.)

Az elnevezés — „nemzetközi magánjog“ — nem helyes, mert sem magánjogi, sem nemzetközi szabályok nem találtnak *szükségképpen* e tanban. Lehetnek ugyanis ugyanazon nemzet kebelében is különböző jogterületek; pl. Magyarországon és Erdélyben vagy Horvátországban különböző magánjog van érvényben. Svájc egyes kantonjaiban szintén különböző. Miből világos, hogy a szóban forgó szabályok nem okvetlenül nemzetközi; a világpolitikában „nemzetek“ alatt ugyanis szuverén államokat értünk csak.

De nem is föltétlenül *magánjogi* szabályokról lehet itt csak szó; gyakori eset, hogy per- vagy büntetőjogi tételek területi hatálya forog kérdésben. (Pl. a drinápolyi konzuli bíróság egy

Debrecenben foganatosítandó végrehajtást rendel el; orosz politikai bűnösök hazánkban fogatnak el.)

Ugyanazon jogügylet vagy jogsértés több állam jogrendjére jelentős lehet; egy állam területileg, más állam személyileg lehet érdekelve. Néha még a delictum elkövetésének helyére nézve is kétség támadhat. (Pl. a Párisban föladott becsületsértő levelet a címzett Konstantinápolyban olvassa el.)

A kérdés az, mely állam vagy mely jogterület (ez utóbbi szélesebb fogalom) joga alkalmazandó? Lehet, hogy magyar bíróság, magyar törvények rendelkezéséből kifolyólag idegen jogrendet fog, mint irányadót alkalmazni.

A kultúremberiség népeinek idevonatkozó szabályai a viszonyosság alapján hozatnak. Az idegen állam alattvalói azon elbánásban részesülnek hazai területen, amilyenben polgártársaink az idegen állam területén. (Reciprocitás.)

Az irányadó főelvek a territorialis és a personalis elv. Az első különösen jogügyleteknél szerepel, mint döntő (*locus regit actum, lex rei sitae*). A jogügylet érvénye alaki tekintetben azon terület joga szerint ítéltetik meg, ahol keletkezik. — Pl. Magyarországon csak polgári házasságot lehet kötni. Per esetén vagy azon állam joga irányadó, ahol a jogügylet keletkezett, vagy azé, ahol a szolgáltatás teljesítendő. Azon eddig tárgyalt kérdéssel, mely *anyagi* jogrend alkalmazandó, nem kell összetéveszteni az *alaki* kérdést, t. i. hogy ily ügyekben mely bíróságok illetékesek? Ez a két kérdés összeköttetésben van egymással, de nem ugyanaz. A bírói illetékesség általános szabálya: *actor sequitur forum rei*. Ott kell perelni, ahol az alperes lakik. (Felperes actor = aki a keresetet beadja; alperes reus = aki ellen az irányul.)

Van azonfelül: *kikötött bíróság* (*forum pactitium*), amelyben előzetesen megállapodnak; pl. a takarékpénztárak ki szokták kötni, hogy helyben perelhetnek, bárhol lakják is az adós.

Többnyire a jogügylet kötésének, a bűncselekmény elkövetésének helye szokott irányadó lenni. (*Forum delicti commissi*.)

A hivatali ténykedés helyét követő bíróság: *forum gestae administrationis*. A lakhelyi bíróság: *forum domicilii*. Egyéb általános szabályokat bajos felállítani.

Személyi, örökjogi és alakszerűségi tekintetben a personalis elv a túlnyomó. Valakinek nagykorúsága, személyi állapota, státusa, vallása, rangja saját honi törvényei szerint ítélendő meg, ha csak ezen jogterület törvényei a hazai jog abszolút tilalmába nem ütköznek. (Pl. többnejűség.) A territorialis elv ezzel szemben főleg az ingatlanok tekintetében van érvényben ; nem a kötelmi, hanem a dologi jogot illetően.

16. §. A jog alkalmazása.

A jog érvényesülése perenkívüli és peres úton történik ; előbbi az általános, utóbbi a kivételes mód, melynek alakításait a jog maga eleve állapítja meg. (Alaki jog = perjog, vagyis a jogvédelem szabályzata.) A föladat esetről-esetre meghatározni, mit követel a fölmerült esetben a jogszabály s annak aztán, esetleg erőhatalommal is érvényt szerezni. A bírói funkció nem vonatkozik többre Magyarországon, mint annak konstatálására, mit ír elő a szóbanforgó esetre magyar jogunk. A törvényhozó vagy más ennek alárendelt hatalom (utóbbi csak szűk keretben ; pl. kihágásokra nézve a büntetőjogban, a főelvek keretén belül a magánjogban) megállapítja, hogy bizonyos tényálladékok mily jogi következményeket vonnak maguk után. (Pl. hogy a becsületsértés 8000 P-ig terjedhető bírsággal büntettedik.) A bíróság első feladata konstatálni, vajjon oly tényálladék fennforog-e? Ha igen, úgy kimondja a büntetést. Van tehát *ténykérdés* (quaestio facti) — (ebben volnának hivatva ítélni az esküdtek) — és van jogkérdés (quaestio iuris). (Ebben a szakszabóság ítél ; az esküdtek ugyanis kimondják, hogy pl. X bűnös abban, hogy Y-t előre megfontolt szándék nélkül, erős felhevülés folytán megölte ; erre a szakszabóság alkalmazza a büntetés mérvét azon spatiumon belül, melyet a törvény enged.)

Ténykérdés, vajjon igaz-e, hogy A B-nek azt mondta : „gazember“? Jogkérdés azután, vajjon ez becsületsértést képez-e? Mind a két kérdés teljes elkülönítése alig lehetséges ; azért az esküdtszék hatásköre a tervezettnél nagyobb.

A bírói ítéletben foglaltakhoz a feleknek úgy kell alkalmazkodniok, mint a szabálytalkotó hatalom szabványaihoz vagy a szerződés pontozataihoz. (Contractus contrahentibus legem ponit.)

17. §. A jogmagyarázat.

A jogesetek eldöntése — teljesen világos szöveg híján — jogmagyarázat útján (hermeneutica iuris) történik. Magyarázat (interpretatio) alatt a jogszabályok tartalmának, értelmének földerítését értjük. Mindenekelőtt arról lehet szó, hol keresendők és találhatóak fel azok a szabályok, melyek a kérdéses esetre vonatkoznak, vagyis mely jogforrás mikor, mily cím alatt intézkedett ez ügyben s nincs-e az intézkedés már újabb szabály által hatályon kívül helyezve? Lehet a feladat az, hogy valamely szabály érvényét és hatályát állapítsuk meg bizonyos időpontban, bizonyos helyen, bizonyos személyekre vagy ügyekre vonatkozólag.

(„Érvény“ és „hatály“ között különbség van; „érvényes“ az olyan jogszabály, mely alkotmányyszerűleg a megszabott alakiságok szemmeltartásával jött létre; „hatályos“ az a szabály, mely *életbelépett* — a külviszonyokra már valósággal kihat, azokat tényleg rendezi.)

A törvények rendszerint a 15. napon — kihirdetés után — lépnek *hatályba*, de érvényesek a 15 nap (vacatio legis) alatt is.

Ellenben hatályosak voltak az abszolút osztrák kormány rendeletei 1849-től 1867-ig, dacára annak, hogy nem voltak érvényesek!

A nyelvtani szabályok segélyével dolgozó magyarázat az interpretatio grammatica. A történelem, a gondolkodástan szabályai segítségével kutató pedig i. historica et logica.

Interpretatio doctrinalis, usualis et legalis — lesz a magyarázat, mely a tudomány (pl. régészet, diplomatika), a kifejldött szokás, vagy más törvényhez képest értelmezi a szabályt. (Optima enim est legum interpres consuetudo.)

Interpretatio authentica, vagyis hiteles törvényt magyarázat az, melyet ugyanazon jogalkotó tényező, ugyanazon alakszerűségek mellett eszközöl, amelyekkel a felderítendő szabályt alkotta.

Ez már nem szoros értelemben vett magyarázat, hanem inkább új kötelező erejű szabály. (Pl. a régi jogosultak választói jogáról.)

Az úgynevezett „*occasio legis*“, vagyis a szabály keletkezési történetének — létrejövetele körülményeinek —, indokainak ismerete szintén világot deríthet annak valódi értelmére.

A cél, melyet valamennyi eljárásnál mindig szemelőtt kell tartanunk, a jogszabályalkotó tényező *szándékának* megállapítása. (Pl. törvényeknél a törvényhozás, rendeleteknél az illető miniszter, végrendeleteknél az örökhagyó, jogügyleteknél a szerződő felek etc. *akarata*, más támpontok alapján kiderített *szándéka* az irányadó.)

Ha a szöveg szavai többet mondanak, mint amennyire azok forrása gondolt, megszorító magyarázatnak (i. restrictiva) van helye; ellenkező esetben kiterjesztőnek (I. extensiva). Szolgalmak (servitutes) pl. megszorítólag értelmezendők, mint a legtöbb kivétel valamely főszabály alól. A kiterjesztő magyarázatra példa, midőn az eljegyzést is tilosnak vesszük oly személyek közt, kik egymással házasságra nem léphetnek. (Ez lehet analogia is.)

18. §. A jogtudomány.

Feladata a *rendszer megalkotása s ezzel kapcsolatban a jogismeret terjesztése*. Ahrens szerint három oldala van: történeti, bölcséleti és tételes oldala. A jogtudomány segédtanai közé sorolhatók: a közgazdasági tanok, a politika, az ethika, az ethnographia, egyetemes történelem. Ezek közül a legtöbb tágabb körű, mint a jogtudomány.

A jogreformok előkészítése — a jogintézmények fejlesztése —, tökéletesítése érdekében való közremunkálás a jogtudománynak szintén fontos feladata.

A tételes joggal szemben áll a jogbölcsészet, mely teljesen elvont igazság szempontjából alkotja meg rendszerét, míg a tételes jog bizonyos rövidebb korszakok viszonyaihoz inkább simul.

II. KÜLÖNÖS RÉSZ.

A MAGYAR KÖZJOG VÁZLATA.

1. §. A terület.

A magyar állam három részből áll: területből, népből és főhatalomból.

A magyar főhatalom szent koronának mondatik. A szent korona (Szent István koronája) a magyar állam eszméje és jelképe is.

Korona és király tehát nem azonos fogalom; közjogilag más a korona, más a király hatalma. A korona az egész állam hatalmát jelzi, a király annak csak egy részét.

A terület két főrészből áll: először a szoros értelemben vett Magyarország és Fiúméből, mely előbbivel Erdély teljesen összeolvadt, úgy hogy Erdély jelenleg már csak földrajzi, de nem közjogi fogalom. Ez az egyesülés a régi korban is megvolt; az újkor elején azonban (1571) megszakadt s újból ismét csak 1848-ban jött létre. Erre vonatkoznak az 1848. évi pozsonyi VII. és kolozsvári I., valamint az úniót bővebben kifejtő 1868. évi XLIII. tc.

Másodszor: Horvát-Szlavon-Dalmátországokból (mindig többesben használatos). E három ország most már közjogilag egyet alkot és a magyar állam második alkotó része; mert helyesebb az a felfogás, hogy Fiúme különállása csak törvényhatósági jellegű.

Dalmácia csak „de iure“ van meg; „de facto“ Ausztriához tartozik.

A cím jogfenntartásunknak ad kifejezést.

E három ország 1867 előtt „partes subiectae“, „p. annexae“, vagyis legrégebben — alávetett, utóbb — kapcsolt részeknek neveztetett.

Az 1868. évi XXX. tc. „társországok“-nak mondja, amely közjogilag hibás kifejezés (mivel már Deák Ferenc szerint is — coordinatiót sejtet) azóta törvényessé lett.

Ugyanez a törvénycikk írta körül Fiúme jogállását is, de csak nagy vonásokban és ideiglenesen.

1871 előtt fennállott hazánk déli határán az úgynevezett „katonai határőrvidék“ a török becsapások ellen. Jogilag, de nem jogosan, egy bizonyos terület kihalásztatott az ország testéből s Magyarország politikai integritásának sérelmével a magyar törvényhozás- és kormányhatóságoktól elvonatván, legfőbb vonalban a bécsi hadügyi tanács által kormányoztatott.

Az országgyűlések folytonos sürgetései a törvényes állapot helyreállítására eredménytelenek maradtak.

A felosztatás és anyaterülethez való visszakebelezés csak 1871-ben kezdődött s 1882-ben (XV. tc.) ért véget. Ezóta a katonai határőrvidék csak történeti emlék, jogilag többé nem áll fönn.

E terület történeti multja azonban figyelembe vétetik annyiban is, hogy annak lakói („grenzer“-ek) bizonyos előnyöket élveznek ma is ; így pl. nem fizetnek földtehermentesítési pótlékot, mivel náluk jobbágyság nem volt.

A visszakebelezés elve az volt, hogy minden rész oda kapcsoltassék vissza, ahonnan vétetett ; a magyar részek Magyar-, a horvátok Horvátországhoz.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok Magyarországgal együttesen alkotják a magyar államot. (Ország : nálunk bizonytalan kifejezés ; jelent államot is és államrészt, tartományt is.)

Horvát-Szlavon-Dalmátországnak, mint egy országnak, bizonyos különállása van a magyar állam testében. Ez főképp abban nyilvánul, hogy némely ügyekben önállóan hozzák törvényeiket s önálló a kormányzatuk is.

Fiúme, úgy mint Budapest, sajátos szervezetű törvényhatóság ; országnak sohasem nevezetett, de önállóbb valamely megyénél. Címere a magyar címerpajzsban bennfoglaltatik. Közjogi állása Mária Terézia 1776. és 1779-ben kiadott okmányaiban, továbbá 1868-ban (XXX. tc.) úgy határozott meg, hogy az „a szent koronához csatolt külön test“. Corpus separatum, sacrae regni coronae adnexum.

Ez abban is nyilvánul, hogy Fiúme kormányzatának élén

nem főispán, hanem kormányzó áll, ki a magyar főrendiháznak jelenleg is hivatalból tagja, holott a többi főispánok már 1885 (VII. tc.) óta nem azok.

A fiúmei autonomia részletei provizoriumként vannak külön kir. rendelettel megállapítva. A magyar állam (benne Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok, továbbá Fiúme) egy teljes egységes egészet alkot s mint ilyen jelentkezik a külföld irányában; külföld alatt értve az Ő Felsege — mint Ausztria császára — uralkodása alatti osztrák tartományok összegét is. E részek egysége számos törvényben — mint felbonthatatlan — hangsúlyozva található; így különösen a *pragmatica sanctio*-ban.

A magyar állam hivatalos neve nem „Magyarország“, bár a közbeszédben azt értjük alatt. Régebben „Magyarország és kapcsolt részei“, most „Magyarország és társországai“ a hivatalos cím. Közjogilag korrektebb volna: „A magyar szent korona“, vagy „Szent István koronájának országai“.

A magyar koronának történeti joga van oly területekhez, melyek tényleg nem állanak a magyar király uralma alatt — vagy nincsenek annak — mint magyar királynak birtokában. (Pl. Dalmácia, Galícia). A középkorban a hazánkat környező területek — kivéve nyugat felé — többé-kevésbé szoros kapcsolatban állottak Magyarországgal. Nem váltak ugyan a magyar korona belső részeivé, mint Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok — s külön fejedelmekkel — külön törvényhozással bírtak, hanem annyiban hozzánk tartoztak, hogy a magyar király irányában fejedelmeik hűbéres viszonyban állottak s ahhoz képest a magyar király fejedelmeiket vagy ki-nevezte, vagy csak megerősítette s irányukban egyéb hűbéri jogokat gyakorolt.

Ily területek voltak: Bosznia és Hercegovina — akkor együttesen Rámának nevezve —; Szerbia, akkor Servia; Cumania (Moldva és Oláhország), Bukovinával és Bessarabiával; végül Galícia és Lodóméria (Halics).

E hűbéres országok mind lefoszlottak a koronáról, sőt Dalmácia is idegen kézben van. A magyar nemzet azonban soha le nem mondott róluk s történeti jogunk ez irányban föléledhet.

A jogfenntartás jelei: a királyi címben az országok neve

bennfoglaltatik ; a koronázáskor ez országok zászlói előlvitetnek ; a hitlevél harmadik pontjában az országok visszacsatolását esküvel ígéri a király ; továbbá e területekre — in partibus infidelium — magyar egyházjogi püspököket nevez ki.

2. §. A magyar nemzet.

A magyar állam népe — vagyis a magyar állampolgárok összessége — magyar nemzetnek neveztetik. A magyar nemzet politikai fogalom ehhez képest és nem ethnographiai ; vagyis nem csupán a magyarul beszélőket foglalja magában, hanem mindazokat származásra, nyelvre, faji jellegre való minden tekintet nélkül, kiket az állampolgári kapocs a magyar államhoz fűz. A magyar államhoz való tartozás jogi köteléke magyar állampolgárságnak neveztetik.

Az 1868. évi XXX. tc. 59. §-a „horvát politikai nemzet“-et is ismer. Ez a horvát politikai nemzet azonban önmagában nem képez államot, hanem bennfoglaltatik a tágabbkörű magyar politikai nemzetben. Nem lévén horvát állam, nem lehet horvát állampolgárság sem. A horvát községekben lakók — ott illetékesek — az 1879. évi L. tc. szerint szintén magyar állampolgárok.

Horvát illetőség alatt csak területi, nem politikai kapcsolatot értünk.

A horvát területre szóló törvényhozás kétféle alapon van szervezve : vagy a magyar király és a budapesti országgyűlés, vagy a magyar király és a zágrábi országgyűlés annak tényezője. A horvát királyi cím megvan, de nincs horvát királyi méltóság ; amint van jeruzsálemi királyi cím, de nincs jeruzsálemi királyi méltóság.

Az állampolgárság független a törzstől és anyanyelvtől. Az 1868. évi XLIV. tc. értelmében senki egyéniségében hátrányt nem szenvedhet azért, mert mint magyar állampolgár, nem tartozik a hegemón fajhoz.

3. §. Nemzetiség.

Ez alatt azok összegét értjük, akik egy közös törzstől származva, egy anyanyelvet beszélnek, egyforma szokásokkal, azonos erkölcsi felfogással bírnak.

A szűkebb értelemben vett Magyarországon a közjogok tekintetében sohasem tett különbséget a nemzetiséghez tartozás; ellenkezőleg Erdélyben, hol az egész közjog a három náció (magyar, székely és szász), továbbá a négy bevett vallásfelekezet (katholikus, ev. ref., ág. ev., unitárius) egyesülésén nyugodott 1848-ig. Nemzetiségi törvényünk (1868. évi XLIV. tc.) túlliberális, mert a magyar nyelv érdekeit, különösen a községi szervezetben nem védi meg eléggé. Alapeszméje, hogy a magyar államnak a hon minden polgára, tartozzék bármely nemzetiséghez, egyenjogú tagja.

4. §. A rendiség.

1848 előtt a honfiak közt a rendhez való tartozás tett igen nagyfontosságú különbséget. (Rend alatt értjük ugyanazon hivatású egyének összegét; születésre alapított rend volt a nemesség, foglalkozásra alapított rend a városi polgárság, mint iparúzó, kereskedő lakosság.)

A kiváltságos rendek, úgymint: a főpapok, főurak, köznemesek, részben a városok, mint jogi személyek: Tekintetes Karok- és Rendeknek (Status et Ordines) címeztettek. Ezek bírtak a *közjogokkal* kizárólag és bizonyos nagyobb mérvű személyes szabadsággal.

Mindhogy a kiváltságos rendek a politikai kötelességek nagy része — nevezetesen az adózás — alól föl voltak mentve, a többiekkel szemben — mint nevek mutatja — privilegizáltaknak tűntek fel.

A két főrend volt a főpapi és főúri rend; a két közrend a köznemesek (országos nemesek) és a becikkelyezett szabad királyi városok, mint testületek rendje. Sorrendben azután következett a honoratior-ok osztálya, mely alatt az értelmiségi keresetet űzőket, papokat, ügyvédeket, orvosokat, mérnököket etc. értették. A róm. és gör. kath. papok Magyarországon — Erdélyben pedig a többi bevett (protestáns) felekezetek papjai is — személy szerint (tehát gyermekeik már nem) nemesek voltak. Ez után a jobbágyok, zsellérek (parasztok) osztálya következett, mint nem kiváltságos népreteg, melyre az állami közterhek roppant súlya nehezedett.

A kiváltságos rendek közvetlenül a királynak voltak alá-

vetve; mégpedig a köznemesek nem a főurak közvetítésével — mint a külföld legtöbb helyén —, hanem a két főrendhez teljesen hasonló közvetlenséggel.

Magyarországon oly lépcsőzetes alárendeltsége az osztályoknak, mint a Nyugat hűbéres országaiban, sohasem fejlődött ki. Azért mondja ki a XVI. sz. elején Werbőczy az alapelvet, hogy Magyarországon csak „una eademque nobilitas“ létezik. Egy évszázaddal később a nemesség azon közjogi egysége az országgyűlési szereplés tekintetéből (1608) (két házra válás) már felbomlott, míg Erdélyben azontúl is egységes maradt. A nem kiváltságos osztályok ellenben nem voltak közvetlenül királynak alávetve, hanem a kiváltságos rendeknek — a nemességnek — a földesúri hatalomnál fogva.

(Jelenleg nem létezik *földesuraság*, csak szabad *földtulajdon*, melyre mindenki képes; a föld tulajdona magánjog, holott a földesuraság közjogi hatalmat is foglalt magában.)

1848 előtt valakinek a jogállását aszerint ítélték meg, mely rendhez, osztályhoz tartozott; s az illetőnek összes viszonyai ehhez képest különbözőképpen ítéltettek meg.

Az 1848-as törvények kimondották az évszázadokon át fennállott mélyreható különbségek eltörlését, a törvény előtti egyenlőséget s a közterhek egyaránt való viselését — nemes, nem nemes által.

A kiváltságos rendek uralma a nem kiváltságosak felett megszűnik s az utóbbiak is ugyanolyan közvetlen viszonyba hozatnak a szent koronával, mint az előbbiek. (Bevették az alkotmány sáncaiba; az arisztokratikus alap fölcseréltetett a demokratikussal.)

A rendhez való tartozás jelenleg nem tekinthető a jogállás alapjául. Elvileg minden magyar állampolgár egyenlő; a főrendiség és nemesség ugyan nem töröltetett el — az intézmény bizonyos alakban megmaradt —, de régi jelentősége megszűnt.

5. §. Vallás.

A vallásszabadság terén is jelentékeny a haladás. Megkülönböztetünk jelenleg is bevett és elismert, továbbá el nem ismert felekezeteket. A teljes vallásszabadság tehát — értve az alatt az egyházaknak, mint köztestületeknek szabadságát —

megvalósítva nincs. Ez egyébként nem is kívánatos, mert az állam nem lehet közömbös aziránt, vajjon a területén keletkező vallási társulatok minő eszmék szolgálatában állanak. Csak azokat gyámolíthatja, amelyek ugyanazon nézőpontokból indulnak ki, mint ő maga.

A bevetté nyilvánításhoz törvény, az elismertté nyilatkoztatáshoz kultuszminiszteri intézkedés (rendelet) kell.

Alapelv, hogy (1895. évi XLIII. tc.) Magyarországon és Fiumében (Horvátországnak ez autonóm ügye!) a törvények korlátai és a közérkölciség kívánalmi között mindenki szabadon gyakorolhat bármely vallást. Sem köz-, sem magánjogok tekintetében az illetőnek hátrányára nem lehet az, hogy milyen felekezet tagja; de viszont felekezete dogmái őt nem menthetik föl törvényes kötelességek teljesítésétől és egyházi büntetésben nem lehet része azért, mert polgári kötelmeinek megfelelőleg cselekedett. Bevett vallások a róm. kath., görög kath., görög keleti, ev. ref., ág. ev., unitárius és zsidó.

A római kath. egyház, uralkodó (dominans) egyház és vallás volt régente; történelmi kapcsolatánál fogva még most is legszorosabb nexusban áll az állammal.

A zsidók polgári és politikai jogait az 1867. évi XVII. tc. ismerte el; az előtt többrendbeli (lakás és öltözködési) kényszernek voltak alávetve. Közjogokat egyáltalán nem gyakorolhattak, a magánjogiakban erősen korlátozva voltak. (Némely városokban éjjelt nem tölthettek, ingatlant nem szerezhettek; nagyobb szabású zsidóüldözés kétszer volt hazánkban.) Az 1895. évi XLII. tc. recipiálta őket.

A törvényesen bevett felekezetek közt a viszonyosság és egyenlőség az irányadó elv.

Az el nem ismert felekezetek egyszerű magánjogi társulat gyanánt jönnek tekintetbe s nem részesülnek oly hathatós védelemben, pártfogásban, mint az elismert és bevett felekezetek. Istentiszteleteik a rendőri hatóságnak bejelentendők időről-időre; jogállásuk általán a bevettekénél és elismertekénél kevésbé előnyös.

6. §. A főhatalom.

Szent korona alatt értendő az egész állam eszméje; a szent koronában összpontosul az egész magyar állami főhatalom, melyet hazánkban sohasem képzeltek egyedül a királyban, hanem mindig a szent koronában összpontosulva. Márpedig a koronának a nemesség is szerves alkatrésze volt; azért az állami hatalom telje sohasem illetett nálunk egy tényezőt kizárólag és egyedül, hanem érdemileg mindig megosztva jelentkezett a király és a közjogilag szabadok között. (Az alkotmányosság lényege éppen e megosztottságban, a királyi akarat mellett a népakarat tekintetbevételének szükségképpiségében nyilvánul.)

A király volt a *caput*, a nemesség a *membra sacrae regni* (nem „*regis*“; a korona tehát nem a királyé, hanem az országé — az államé) *coronae*.

A szent korona elmélete akadályozta meg, hogy nálunk sohasem vert teljesen gyökeret sem a hűbériség (Typus: Franciaország), sem a patrimonialitás, mely utóbbi elv értelmében a fejedelem, mint az egész államterület quasi magánjogi tulajdonosa, korlátlan hatalommal felruházottnak tekintetett. A közhatalom nálunk magánjogok szövedékévé nem vált soha.

A korona I. Ferdinánd óta a Habsburg-családban örökös (1700-ban a spanyol, 1740-ben az osztrák férfiág kihalván, azóta tulajdonkép „Habsburg“-ház nincs; a német nőág örökösödésével — 1740 óta — Habsburg Lothringeni nevet visel). Tulajdonképpen *intézményszerű* örökösödés csak 1687 óta van. Addig „örökösödésbe oltott választás“ volt, amennyiben a Habsburgok férfi tagjai közül kellett ugyan választani, de bizonyos az nem volt, hogy a magyar rendek ugyanazt választandják, ki Ausztriában következett. („Esetleges“, 1687-től „intézményes“ personálúnió).

Hogy úgy Magyarországon, mint a többi Habsburg-birtokon állandóan ugyanaz legyen az uralkodó — a király gyakran még életében megkoronáztatta a magyar országgyűlés által utódját —, ki az osztrák, cseh, olasz, belga etc. birtokokon nyomába lépendő volt. (Ifjabb király elődje életében jogokat nem gyakorolhatott; de a királyok sorrendjében számíttatott, ha elődje életében is halt meg; IV. Ferdinánd.)

Az 1722—23. évi I., II., III. tc. — az úgynevezett *pragmatica sanctio* — az örökösödés jogát III. Károly, I. József és I. Lipót leányáigra is kiterjesztette. (Ausztriában a többi, az összes ágakra kiterjed az.)

E mostani örökösödés *successio mixta*, vegyes trónörökösödés. *Successio cognatica* létezik pl. Angliában, hol a nemi különbségre való tekintet nélkül, a fokközelség dönt a sorrendre nézve. A közelebbi fokban rokon nő tehát mindig megelőzi a távolabb fokon rokon férfit. (Pl. ha a királynak fia nincs — de leánya van —, úgy az örököl és nem a király öccse; a leány ugyanis első, az öccs második fokú rokon.) (*Quot generationes tot gradus; computatio civilis.*) *Successio agnatica* volt pl. érvényben Franciaországban; eszerint nő sohasem örökölhetett, ama régi sáli törvéynél fogva, hogy „*de terra vero salica nulla portio ad mulierem transit*“.

A mi örökösödésünk a kettő között áll. Ha mindazok közül, kik III. Károlytól leszármaznak (első fő ág), sem férfi, sem nő nincs már életben, akkor megy az örökösödés a következő főág (I. József két leánya) férfi tagjaira át. Ugyanúgy a második főágról a harmadik főágra (mindazok, kik I. Lipót két leányától leszármaznak).

Ugyanazon főágon belül a férfiak megelőzik a nőket; áll továbbá az elsősülöttség és a képviselőlet elve. (*Primo genitura — cum iure repraesentationis.*)

A korona addig nem száll át az uralkodó második fia ágára, míg az első fiú ága ki nem halt; azért „ági“ *linealis successio*, mivel egy ágról a másikra csak kihalás vagy képtelenség esetén megy át. Mindig az elsősülött örökli a koronát; a másod-harmadsülöttek részére régebben szokásban volt bizonyos területeket — mint *secundo* — *tertio* geniturákat kijelölni.

A „*ius repraesentationis*“ annyit jelent, hogy az ágiság elvénél fogva az elhalt apát az unoka, dédunoka stb. helyettesíti. (Ha pl. a király három fiú hátrahagyásával hal meg, nem a második fiú (*B*), hanem az elsősülött elhalt fiúnak (*A*) legidősebb fia (*A₁*) következik, megelőzve nagybátyjait.)

A királyá-válthatáshoz azonfelül — hogy az illető örökösödési rend szerint következzenek — még bizonyos *személyes* kellékek, tulajdonságok is nélkülözhetetlenül szükségesek. Kell,

hogy : 1. róm. kath. vallású ; 2. törvényes született; 3. Austriae archidux (osztrák főherceg) legyen. Az egyenrangú házasságból való leszármazás követelménye a *pragmatica sanctió*ban közvetlenül felállítva nincs. Mivel azonban az osztrák házi törvény ezt a föltételt az osztrák főhercegi minőségre nézve ismeri, továbbá *Ausztriában is uralkodó csak ilyen lehet*, közvetve e kellék nálunk is ilyenné vált s ezt az 1900. évi XXIV. tc. is (Ferenc Ferdinánd morganatikus házasságáról) megerősíti.

Egyenrangú a házasság (ebenbürtig), midőn vagy már szuverén család (képletes kifejezés), vagy az 1815-ös bécsi kongresszus záróokmányában felsorolt úgynevezett „mediatizált” családok valamely tagjával kötöttet.

Az uralkodó világos hozzájárulása úgy az egyenrangú, mint a nem egyenrangú (de azért törvényes, morganatikus) házasság *érvényességének* föltételeit képezi.

E mai jogállapot ki nem elégítő s azt új kimerítő magyar törvény szerint kellene szabályozni.

Ha az uralkodó király meghal, utódja királlyá lesz a halál, illetőleg — lemondás esetén — az azt becikkelyező törvény hatálybalépte pillanatában.

A lemondás érvényéhez az országgyűlés beleegyezése szükséges (1867. évi III. tc.). Egy csapással, egy okiratban — vagy implicite az osztrák császárságnak egyedüli említésével — Ausztria és Magyarország trónjáról lemondani nem lehet. (V. Ferdinánd ily lemondása 1848-ban joggal kifogásoltatott.)

A koronázás ünnepélyes egyházi és világi cselekmény, mellyel a koronában képzelt főhatalom szimbólikusan a királyra átruháztatik. Királlyá azonban nem a koronázás ténye teszi, hanem most az öröklés (nem magánjogi értelemben), 1867 előtt a választás ténye. Királyt koronáznak, nem trónörököst. A koronázás azonban ősi szokásnál és törvéynél (1791. évi III. tc.) fogva múlhatatlanul szükséges és elmaradhatatlan. Egyike a legfontosabb alkotmánybiztosítóknak — a hitlevél és eskünél fogva —, mely azt megelőzi és kíséri. Elannyira fontos, hogy vis maior nélküli elmaradása az előírt hat hónapon túl — az egész azutáni uralkodást vitiosussá teszi —, mintegy feloldó föltételként hatván. Az ily eljárás merénylet volna az egész magyar alkotmány ellen s az állampolgári hűség és engedelmesség kötelezettségének megszüntét vonná maga után

úgy katonai, mint polgári oldalról, a tisztek és tisztviselők részéről is.

A királyá koronázás tehát mintegy betetőzése, véglegesítése a királyává válás folyamatának.

A meg nem koronázott király nem viselheti az apostoli címet, nem adhat ki privilegiumot és nem szentesíthet törvényt.

A koronázást a nemzet nevében az országgyűlés eszközli, országos ülés és róm. kath. szentmise keretében.

Szent István koronáját a király fejére az országgyűlés megbízottja és egy magyar róm. kath. főpap teszi. (Régen a nádor és most is többnyire a hercegprímás.)

Magyar királyt a pápa nem koronázhat.

Az oly koronázás, melyet a hitlevél kiadása (diploma inaugurale) és országos eskü az alkotmányra nem kísér, érvénytelen.

A hitlevél öt pontból áll és részletesebb fogadalom az ország törvényei, szokásai etc. hű megtartására. Oly változtatások, melyek a hitlevél tartalmának alkotmánybiztosító jellegét érintenék, nem eszközölhetők. A szöveget országgyűlés és király együttesen állapítják meg.

A koronázás cselekménye kihat az egész magyar állam területére, tehát Horvát-Szlavon-Dalmátországra is.

A királyi tiszt egységes az egész államra nézve.

A király személyesítvén az államot, ő a Felség (majestas); szent és sérthetetlen, felelősségre nem vonható és megtámadtatása a legnagyobb bűntények egyike. Amit az állam cselekszik, azt alakszerűleg ő viszi véghez. Kifelé, a külföld irányában, ő képviseli az államot.

Az állami akarat több irányban mozoghat. Állhat benső elhatározásban, állhat az elhatározás végrehajtásában. Ehhez képest törvényhozó és végrehajtó hatalmat különböztetünk meg, melyekhez némelyek vagy az államfői, vagy a bírói hatalmat csatolják harmadikul. Ez a felosztás alaki, mert itt tisztán az akaratnyilvánítás alakjára, irányára vagyunk tekintettel, holott az anyagi felosztásnál az államhatalom tárgyához, anyagához képest disztingválunk — és mondjuk —, hogy van hadügyi, pénzügyi, belügyi, igazságügyi hatalom stb.

E hatalmakat felségjogoknak is nevezik; felségjog alatt azonban nem szabad egyszerűen a király, hanem a korona,

vagyis az egész állam jogait kell érteni. A király a törvényhozó hatalomban és a végrehajtásban osztozik a nemzettel; egyik hatalmat sem bírja kizárólag és egyedül.

Ilymódon, korlátoltatván a királyi hatalom, mondhatjuk, hogy az államformánk az alkotmányos (mérsékelt, korlátolt — synkratikus) monarchia, erős tendenciával a parlamenti kormány-rendszer felé. (Természetes, hogy Magyarország önmagában véve monarchia; nem Ausztriával együtt egy „monarchia“, mint hibásan sokszor mondani szokás.)

7. §. A kormányzó jogköre.

A világháború után létesített kormányzói méltóság jogköre szűkebb, mint a királyé volt. Személy szerint sérthetetlen s ugyanolyan büntetőjogi védelemben részesül, mint a király, de nem mondatik szentnek és nem felelőtlen. Az 1920. évi I. tc. szerint az országgyűlés felelősségre vonhatja, mi jelenlegi alkotmányunknak köztársasági jelleget ad.

A király érdemleges hatalmi köréből hiányzik a kormányzónál a szentesítési jog, mi logikai következménye annak, hogy ő nem elvi részese a törvényhozó hatalomnak. A nem tetsző törvényjavaslatot legfeljebb egyszer visszaküldheti az országgyűlésnek. Feloszlatni feloszlathatja az országgyűlést, de elnapolni csak határozott időre napolhatja el. Hadüzenethez és békekötéshez az országgyűlés *előzetes* hozzájárulására van szükség, mi a királynál nem kellett. Nagy-Magyarországon az 1848. évi III. tc. szerint bármely Budapesten székelő miniszter ellenjegyezhetette a királyi intézkedéseket. Ma a szakszerűség szempontjánál fogva, csak a szakminiszterek tehetik, vagyis ellenjegyzési viszonyosság nincs.

A királyi főkegyúri jogot a római katolikus egyház felett nem gyakorolhatja s így jelenleg a püspököket stb. egyedül a pápa nevezi ki.

Sem főnemességet, sem köznemesi rangot a kormányzó nem adhat.

8. §. Törvényhozás.

A törvényhozásban a nemzet (nép) jogilag egyenlő részt vett a királlyal, főszerve az országgyűlés által.

Ez két házra oszlik 1608 óta.

A) Főrendiház ; tagjai születési és vagyoni cenzus (6000 korona földadó) alapján a mágnások, továbbá bizonyos főméltóságok (egyházi, polgári, katonai) birtokosai, a király által korlátozt számban oda (50) életfogytiglan kinevezettek s a három horvát választott képviselő.

B) Képviselőház, mely kizárólag választásból alakult. Minden választókerület (413 a szoros értelemben vett Magyarországon, 90 Horvátországban, de a horvátok 40 képviselőt nem közvetlenül, hanem közvetve országgyűlésükben választanak s küldenek Budapestre, kikkel e szám 453-ra növekszik) egy képviselőt választott, szóbeli — nyílt — szavazással, külön célra szervezett hatóságok előtt.

A megválasztott képviselő jogilag semminémű utasításhoz kötve nincs.

Ha valamibe az országgyűlés beleegyezni nem akar, úgy az törvénné nem válhatik, mivel ellene kényszernek helye nincs. Minden irányú törekvés szigorúan büntetetik.

9. §. Az országgyűlés Csonka-Magyarországon.

A pillanatnyi állapot szerint (1925. évi XXVI. tc.) országgyűlési képviselő választójoga van férfiakknak is, nőknek is. Akár férfi, akár nő, csak akkor aktív választópolgár, ha legalább 10 év óta honos és két év óta lakik ugyanabban a községben. Főiskolát végzetek, bármi neműek, korhatár nélkül választók.

Életkor és szellemi cenzus dolgában az a különbség, hogy a férfiaknál négy elemi iskolai osztály, a nőknél pedig hat követeltetik meg. Csak akkor választó a nő négy elemi osztállyal is, ha három vagy több törvényes gyermeke van ; a hősihalált halt gyermekek életben levőknek tekintetnek. A férfiaknál a magánjogi nagykorúság összeesik etekintetben is a közjogi nagykorúsággal. A nőnél csak akkor kezdődik, ha elmúlt 30 éves.

Választható mindenki, akinek a választás időpontjában választójoga van és életének 30. életévét betöltötte.

A nyilvános szavazás elvi rendszere Csonka-Magyarországon is megmaradt. Csak a városokban tértek át a titkosságra.

10. §. A felsőház.

A régi magyar főrendiház a modern szellemi áramlatokkal ellentétbe kerülván, Csonka-Magyarországon felsőház alkotott helyette.

Ennek zömét régen a magyar főnemesség alkotta; ma választott képviselői elemek képezik. Főkategóriák: 1. a királyi család felsőházi tagjai; 2. az örökös-jogú főrendi családok választottjai; 3. a törvényhatóságok által választott tagok; 4. különböző intézmények részéről választott; végül 5. az államfő által kinevezett felsőházi tagok. A felsőház jogkörét illetőleg a régi állapottal szemben a helyzet az, hogy a felsőház a budget-törvényen nem változtathat, sőt az is lehetséges, hogy ma törvény jön létre a felsőház hozzájárulása nélkül, mi régi alkotmányunkkal teljesen ellentétes.

A demokratikus áramlatokat mérséklő hatást ilyen körülmények között nehezen tudja kifejtteni, noha fajsúlyra nézve (a nagyobb fokú szelekció miatt) túltehet az alsóházon.

11. §. A végrehajtó hatalom.

Ez nagyrészt a királyé ugyan, de a nemzet is résztvesz benne. A törvények szerint e nagy hatalmat a király feltétlenül a független és felelős magyar minisztérium, továbbá a cs. és kir. közös miniszterek, végül a bán által és útján tartozik gyakorolni.

Az országgyűlés és a törvényhatóságok a nemzet azon főszervei, melyek útján (a községek mellett) e hatalomban résztvesz.

Valóságos *részvételt* jelent az országgyűlés azon joga, melynél fogva bizonyos főfontosságú kormányzati aktusok (pl. az ujoncok, a költségvetés megajánlása, kereskedelmi szerződések kötése etc.) csak *törvények* alakjában keletkezhetnek érvényesen.

E részvételen felül *döntő befolyást* gyakorolhat az országgyűlés a kormánya, a *miniszteri felelősség intézménye útján*.

Ez az újkor legfontosabb közjogi vívmánya.

Megkülönböztetünk jogi, politikai, fegyelmi és erkölcsi miniszteri felelősséget.

Jogilag felelős a miniszter az alkotmány-törvényt sértéseért; jogszabálysértés nélkül *jogi* felelősségrevonás nem követ-

kezhetik be. (Ily esetben a képviselőház helyezi vád alá és ítélik fölötté a főrendiház kebeléből alakított bíróság; a miniszteri büntettek tényálladácai az 1848. évi III. tc. 32. §-ban vannak részletezve; a büntetés a magyar büntetőtörvényben ismeretes, bármily büntetésnem lehet.)

A jogi felelősség által tehát arra kényszerítetik a miniszter, hogy jogszabálysértést ne kövessen el, hogy hatáskörét ne lépje túl.

Politikailag azért felel a miniszter, hogy kormányzatának szelleme és iránya az országgyűlés többsége, szelleme és irányával egyező, összhangzó legyen. Nem elég tehát, hogy jogot ne sértsen, még megfelelő szellemenben is kell kormányoznia. (Parlamentari kormány.)

Fegyelmi a felelősség azért, hogy objektíve jól — és ne rosszul, helytelenül — kormányozzon. Mert lehetséges, hogy valaki jogsértést nem követ el, mint miniszter, oly szellemenben is kormányoz vagy akar kormányozni, mint azt az országgyűlés kívánja; de tönkreteszi az országot elhibázott — tárgyilag célszerűtlen —, veszedelmes intézkedéseivel.

Viszont lehet, hogy valamely miniszter kitűnően kormányoz, de nem a többség szellemében. (Pl. ő védvamos, a parlament manchesterianus.)

Erkölcsi a felelősség azért, hogy az alkalmazott rendszabályok az illető állam polgárai vallásos, ethikai nézeteinek megfelelőjenek.

Parlamentáris elv (nem írott — jogi szabály —, mert azt formulálni bajos) az, hogy az országgyűlés a neki erkölcsileg, politikailag, vagy fegyelmileg nem tetsző kormányt távozásra kényszerítheti. Ez nem állhat formaszzerű, közvetlen elbocsátásban, mert azt csak a király teheti, aki a minisztereket ki is nevezi; állhat azonban erkölcsi és anyagi presszióban. A fődolog a bizalom megingása a kormányban; hogy a bizalmat elvesztette, azt leszavaztatások, ilyértelmű határozati javaslatok elfogadása, a kormány által föltétlenül szükségesnek tartott javaslatok következetes elvetése, végül az újonc- és költségmegtagadás — bizonyíthatják.

Parlamentari kormány ez esetekben csak úgy maradhat helyén, ha új választásokat rendel el, melyek eredményéhez azután alkalmazkodni köteles.

12. §. A bírói hatalom.

A bírói hatalomban a nemzet régebben nagyobb részt vett, mint jelenleg, bár 1896 óta — az esküdtszékek útján — e részvét fokozódott.

A bíróságok most túlnyomó részben királyiak. A legfőbbek ugyan régenté is mindig ilyenek voltak, de az alsó fokon több volt az önkormányzati bíróság. (Vármegyei törvényszékek.)

A király személyes bíraskodása 1791 (LVI. tc.) óta végkép megszűnt. Ebbeli hatalmát nem közvetlenül (így nem is teheti jogérvényesen), hanem az általa kinevezett bírák útján gyakorolja. Fontos e tárgyban a közigazgatást a bíróságtól elválasztó 1869. évi IV. tc.

13. §. A miniszteri ellenjegyzés.

A király személyesen felelős nem lévén, hogy az államhatalom kezelése ne legyen önkényes, szükségessé válik, hogy az intézkedésekért, melyek a királytól indulnak ki, olyanok vállalják el a felelősséget, kik őt azok megtételére rábírták, kik neki ezirányban tanácsot adtak.

A minisztérium a királyi tanács.

Az 1848. évi III. tc. kimondja, hogy a király minden intézkedése csak úgy érvényes, ha a megfelelő okmány a Budapesten székelő magyar miniszterek valamelyike által is aláíratik. Ezt az aláírást nevezik ellenjegyzésnek.

Az ellenjegyzés egyfelől hiteles bizonyíték aziránt, hogy a rendelkezés valójában a királytól származik, tehát hiteles; másfelől a felelősség *formaszerű* elvállalása az illető királyi aktusért.

Az idézett törvény (1848:III.) értelmében a magyar miniszterek egymás helyett annyiban ellenjegyezhetnek, amennyiben Budapesten székelnek (tehát pl. a földművelésügyi miniszter érvényesen ellenjegyezhet egy igazságügyi rendeletet); ez alól kivétel — szószerint — megállapítva nincs; tekintettel azonban egyfelől a horvát miniszter állásának csak 1868-ban történt szervezésére, továbbá másfelől e miniszter ügykörének nagyon is különleges voltára, kimondhatjuk, hogy ő reá az ellenjegyzési viszonyosság nem terjed ki, noha Budapesten székel. Nem ellenjegyezhet kollégái helyett az Ő Felsege

személye körüli miniszter sem és viszont, mert Bécsben tartózkodik.

Kivételesen bizonyos törvények kötelezővé tesznek szakminiszteri, miniszterelnöki ellenjegyzést. (Pl. a minisztertársak kinevezését csak a miniszterelnök, a főispánokét csak a belügyminiszter jegyezheti ellen.)

14. §. Alapjogok, alaptörvények, alkotmánybiztosítékok.

Alapjogok a személyt illető legbecsesebb jogok ; ilyenekül sorolják fel a személyes szabadság, vallás- és nemzetiségi szabadság, sajtószabadság jogát, a tulajdon szentségét, az egyesülési és gyülekezési jogot stb.

Alapjogi természetű a politikai jog is, melynél fogva részt vehetünk a közügyek intézésében.

Alaptörvény az olyan jogi tétel, mely a magyar közjog valamely sarkalatos intézményéről szól.

Alkotmány alatt tágabb értelemben értjük ama szabályok összegét, mely az állami élet legfőbb szerveinek alakulása és működése módját, határait állapítják s azok egymás iránti viszonyát határozzák meg.

Szűkebb értelemben azonban csak ott szólunk alkotmányról, hol a fönntemlitett szervek között népiesek is találhatók (pl. országgyűlés) s ezek a közhatalomban tényleg részt is vehetnek.

Alkotmánybiztosítékok alatt ama rendelkezéseket értjük, melyek a népnek polgári és politikai jogait különösen hivatvák biztosítani, főleg az állam végrehajtó hatalmának szervei ellen. Hazánkban az utóbbiak kimerítően és hitelesen összefoglalva nincsenek.

Ily alkotmánybiztosítékok pl. *a koronázás, miniszteri felelősség, az önkormányzati jog, az esküdtszék* (jury), *a passzív ellenállás* a polgárok részéről a törvénytelen rendelkezésekkel szemben.

Aktiv *ius resistendi*-t állapított meg az aranybulla (1222) záradéka a törvénytelenül cselekvő királlyal szemben ; az 1687-ben „*expressis verbis*“ eltöröltetett. Ez az ellenállás egyenes, esetleg fegyveres erőszakot jelent a hivatalos közegekkel szemben — támadó, pozitív jellegű.

Erre nincs jogunk.

Passzív ellenállásra ellenben igen ; ez csak abban áll, hogy nem tesszük meg ugyan azt, amit parancsolnak, de tűrjük, hogy az saját költségünk és veszélyünkre az államhatalom közegei által megtétessék.

15. §. Közös ügyek Ausztriával.

Az 1867-es kiegyezés a magyar állam hatásköréből némely államügyeket ideiglenesen és annyiban emelt ki, hogy azok elintézését nem csupán magyar, hanem magyar és osztrák polgárokból álló szervekre bízta.

Az 1722—23. évi *pragmatica sanctio*nak lényege „a közös biztonságnak együttes erővel leendő védelme“ úgy Ausztria, mint Magyarország részéről.

E célnak minél hatályosabb biztosítása okából az 1867. évi XII. tc. a külügynek, a hadügynek és a kettőre vonatkozó pénzügynek bizonyos fokú szervezeti közösségét állapította meg.

A *pragmatica sanctio*ból folyó ügyek a szoros értelemben vett közös ügyek ; ezek mindkét államra nézve egyformán és egy aktussal, ugyanazon szervek által intéztetnek el és határozatlan ideig állanak fenn ; a „közös egyetértéssel intézendő ügyek“ határozott időre (10 év) állapíttatnak meg s egyformán ugyan, de nem ugyanazon szervek által végeztetnek mindkét államban.

Tartalmilag az elsők a közös biztonság békés vagy háborús védelmére, az utóbbiak gazdasági kérdésekre vonatkoznak.

Közös szervek a delegációk és a közös miniszterek.

A delegációk főfeladata a közös külügyi és hadügyi tárcák költségvetésének számszerű megállapítása és a három közös miniszter (kül-, had- és közös pénz-) ügykezelésének ellenőrzése.

A delegációk a két országgyűlésnek 60—60 tagból álló bizottságai s határozataik kötelezők ugyan, de szentesítésük dacára sem törvények.

A viszony Ausztria és Magyarország közt lényegileg nemzetközi ; irányadó elvnek a dualizmus és paritásnak kell lennie.*

* A könyv első kiadásában a közös ügyek is, más tények is — *mint jelen állapot* vannak tárgyalva. Ma (1937-ben) ezek perfektumban értendők.